

KONAVOSKI DEKANAT U DRUGOJ POLOVINI XX. STOLJEĆA

Jakša RAGUŽ, Zagreb

Na osnovi arhivskih fondova, vjerske periodike, literature i memoarskih djela autor rekonstruira i analizira položaj Katoličke crkve i stanje vjere na prostoru Konavoskog dekanata za vrijeme druge Jugoslavije, a u uvjetima državnog ateizma.

KLJUČNE RIJEČI: *Konavoski dekanat, Dubrovačka biskupija, komunizam, ateizam.*

Uvod

Zahvaljujući bogatoj arhivskoj baštini i posebnostima koje privlače zanimanje povjesničara, prošlost Dubrovačke (nad)biskupije u razdoblju Dubrovačke Republike i u vremenu po njenu slomu, do danas je dobro istražena.¹ No to se ne bi moglo reći i za XX. stoljeće. O Dubrovačkoj biskupiji u tom se turbulentnom i za Katoličku crkvu izuzetno teškom razdoblju pisalo u sklopu djela o općoj povijesti Katoličke crkve u prvoj i drugoj Jugoslaviji,² ili u nekim memoarskim djelima.³ Zadaća je to na koju historiografija tek treba odgovoriti.

Na osnovi arhivskih fondova Dubrovačke biskupije, Župnog ureda Cavtat i Skupštine općine Dubrovnik, vjerske periodike, historigrafske literature i memoarskih djela, u ovom se radu nastoji predstaviti povijest najjužnijeg dijela Dubrovačke biskupije – Konavala, i to od kraja Drugoga svjetskog rata do polovine 80-ih godina.

Uz uobičajene spise, kao što su izvješća o dekanatskim i kanonskim pohodima, dopise Biskupskog ordinarijata, dekanata i župnih ureda, izuzetno dobar izvor za proučavanje ovog razdoblja čini korpus referata svećenika Konavoskog dekanata, koji se čuvaju u Arhivu Župnog ureda Cavtat. Naime, svećenici dekanata desetljećima su svaki mjesec

¹ Stjepan KRASIĆ – Serafino RAZZI, *Povijest dubrovačke metropolije i dubrovačke nadbiskupije (X.–XVI. stoljeća)*, Dubrovnik, 1999.; *Tisuću godina uspostave Dubrovačke (nad) biskupije – zbornik radova znanstvenog skupa u povodu tisuću godina uspostave dubrovačke (nad) biskupije/metropolije (998–1998.)*, Dubrovnik, 2001.; *Samostan Male braće u Dubrovniku* (gl. urednik Josip Turčinović), Zagreb–Dubrovnik, 1985.

² Jure KRIŠTO, *Katolička crkva u totalitarizmu 1945–1990. Razmatranja o Crkvi u Hrvatskoj pod komunizmom*, Zagreb, 1997.; Petar BEZINA, *Progoni biskupa, svećenika i redovnika Splitske metropolije i Zadarske nadbiskupije 1941–1992.*, Split, 2000.

³ Vidi npr.: Ivo MARTINIĆ, *Prema slobodi*, Dubrovnik, 1995.

održavali sastanke na kojima bi jedan od njih održao izlaganje o ranije zadanoj temi. Mnogi od tih referata ticali su se aktualnih tema: stanja vjere u Konavlima, ateizacije, društvenog položaja svećenika, provedbe odredaba Drugoga vatikanskog koncila i sl. Posebice su analitički kvalitetno sročeni referati don Mata Bogišića i don Balda Mladoševića, vrhunskih poznavatelja prilika u Konavlima. Desetljećima su kao župnici djelovali u više župa (Pločice, Vitaljina, Cavtat te Dubravka, Pridvorje i Gruda) i često zalazili u druge konavoske župe obavljajući u njima svećeničke poslove, zbog čega ih se nazivalo i »apostolima Konavala«. ⁴ Obojica su sročili i memoarska djela o svom životu i radu; don Mladošević knjigu *Gospodin je bio moja snaga*, tiskanu 2004., a don Bogišić djelo *Galerija mojih suvremenika*, koje je kao rukopis ostalo pohranjeno u Župnom uredu Cavtat.

Konavoski dekanat

Ustrojbeno su Konavle podijeljene na osam rimokatoličkih župa koje čine Konavoski dekanat: Cavtat (Sv. Nikola), Čilipi (Sv. Nikola), Gruda (Sv. Trojstvo), Pridvorje (Sv. Srđ i Bah), Dubravka (Sv. Nikola), Pločice (Sv. Lazar, od 2000. Gospa Karmelska), Vitaljina (Sv. Spas, kapelanija Pločica, župa od 1952.) i Stravča (Sv. Đurađ). U dekanatu se nalaze dva franjevačka samostana: u Cavtatu (Sniježna Gospa) i Pridvorju (Sv. Vlaho). Od 1943. do 2000. u Cavtatu je djelovao samostan sestara Kćeri milosrđa, od 1956. do 1973. u pridvorskom franjevačkom samostanu boravile su sestre franjevke od Bezgrešnog začeca trećeg reda sv. Frane, u Čilipima je od 1959. pa do 1991. djelovao samostan časnih sestara služavki Malog Isusa, a sestre istog reda djelovale su i u Grudi od 1973. do 1984. godine. ⁵ Od prihvaćanja kršćanstva u ranome srednjem vijeku pa do danas Konavle su se nalazile pod jurisdikcijom (nad)biskupija u sastavu Rimokatoličke crkve, a stanovnici, čak i u kratkim razdobljima pripadnosti Konavala srpskoj i bosanskoj državi, u apsolutnoj su većini bili rimokatolici. ⁶ Godine 2006. u Konavlima je 8250 osoba u 1978 obitelji, tj. oko 96 % stanovnika bilo rimokatoličko. ⁷

Drugi svjetski rat

Od XV. stoljeća, kada su ušle u sastav dubrovačke države, Konavle su u vjerskom životu dijelile sudbinu Dubrovačke (nad)biskupije. ⁸ Tako je tijekom Drugoga svjetskog rata i desetljećima poraća Katolička crkva u Konavlima, kao i ostatak biskupije, pretrpjela progone i stradanja. U prvo vrijeme od talijanskih okupatora, koji su progonili župnike – pro-

⁴ »Posebni prilog – don Baldo Mladošević«, *Vjesnik Franjevačke provincije sv. Jeronima u Dalmaciji i Istri*, Zadar, br. 1., svibanj 2006., god. 48., 41.

⁵ *Šematizam Biskupije dubrovačke*, Dubrovnik, 2006., izdavač Biskupija Dubrovnik – Biskupski ordinarijat Dubrovnik, priredio i uredio Ivan Šimić.

⁶ Ivica PULJIĆ, »Prva stoljeća Trebinjske biskupije«, *Tisuću godina trebinjske biskupije*, *Studio Vrhbosnensia II.*, Sarajevo, 1988., 51–72.

⁷ *Šematizam Biskupije dubrovačke*, Dubrovnik, 2006.

⁸ Niko KAPETANIĆ – Nenad VEKARIĆ, »Granice konavoskih crkvenih župa«, *Anali*, Zavod za povijesne znanosti HAZU-a u Dubrovniku, 1995., sv. 32., 21–34.

tivnike talijanizacije stanovništva. Tako su npr. u srpnju 1941., zbog izraženog hrvatstva, iz Grude protjerali župnika don Niku Kusalića.⁹

Pošto su u listopadu 1944. postrojbe Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ) ovladale južnom Hrvatskom, uslijedile su likvidacije velikog broja ratnih protivnika, potencijalnih ideoloških protivnika komunizma te katoličkih svećenika. Sveukupno je s područja Dubrovačke biskupije tijekom rata stradalo (uglavnom ubijeno od NOVJ-a) 27 svećenika, redovnika i bogoslova, uključujući i umirovljenog biskupa Josipa Mariju Carevića.¹⁰ Među ubijenima bio je i don Ivo Jelinović, župnik Grude, bačen u jamu Vranine kod Vele Luke 19. studenoga 1944.,¹¹ te bogoslov iz Konavala Miho Katušić, ubijen pri napadu na vlak 14. veljače 1943.¹²

I u susjednim je krajevima stradao velik broj katoličkih svećenika – u Hercegovini 57 franjevac i 14 dijecezanskih svećenika,¹³ Boki kotorskoj 3, a u Barskoj nadbiskupiji 4 svećenika.¹⁴ Uglavnom je riječ o likvidacijama koje je počinio NOVJ, te manjim dijelom četnici.

Većinu preostalih svećenika NOVJ je maltretirao ili procesuirao. Tako je don Danko Gatić, rođeni Cavtaćanin, omiljeni vjeronaučitelj s velikim utjecajem na mlade, krajem listopada 1944. uhićen te nakon sudskog procesa i prijetnji smrću pušten, i to doslovce sa stratišta.¹⁵ Svećenik rodom iz Čilipa, don Ivo Bjelokosić, u lipnju 1945. osuđen je na smrt jer je pozivao vjernike da ne prisustvuju skupovima u organizaciji nove vlasti. Pre-suda je poslije preinačena u 20 godina robije, koju je služio u Staroj Gradišci, da bi bio pušten 1957., tj. nakon 12 godina.¹⁶ Likvidaciju i progon svećenika pratilo je maltretiranje stanovništva (i) zbog vjerskih osjećaja, uklanjanje križeva s javnih mjesta, ukidanje molitve u školama, oduzimanje vjerskih objekata i drugi protuvjerski potezi kao najava onoga što tek dolazi.

⁹ »Svećenički likovi naše biskupije: don Niko Kusalić«, *Antena*, – vjesnik župe Cavtat, Cavtat, br. 71., od 1. I. 1985., 13–17.

¹⁰ Biskupijski svećenici: 1. Josip Marija Carević, 2. Antun Bačić, 3. Josip Bagi, 4. Rudolf Brnobić, 5. Mato Dobud, 6. Andrija Falatar, 7. Nikola Fantela, 8. Luka Grković, 9. Ivo Jelinović, 10. Mato Kalafatović-Milić, 11. Dragutin Kiss, 12. Đuro Krečak, 13. Miho Lajoš, 14. Ivan Raguž, 15. Josip Schmidt, 16. Stjepan Tomašev. Bogoslovi: 17. Miho Katušić, 18. Nikša Memunić, 19. Metildo Trojanović, 20. Albert Karamarko. Redovnici – franjevci: 21. Marijan Blažić, 22. Bernardin Sokol, 23. Gerard Barbir, 24. Toma Tomašić, 25. Baldo Beato (bogoslov), 26. Dominik Barač (dominikanac), 27. Petar Perica (isusovac). Uz navedene, na prostoru biskupije strijeljana su tri svećenika iz drugih biskupija: Ivo Brajnović, župnik Škaljara – Kotorska biskupija, Ante Zrno, župnik Vira – Mostarska biskupija, te don Ivo Betenšek. Popis svećenika Dubrovačke biskupije koji su stradali za vrijeme Drugog sv. rata. Arhiv Biskupije dubrovačke (ABD). Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Broj: 281/91. Primljeno 5. VI. 1991. Kut. 1991.; Joško RADICA, *Sve naše Dakse – Hrvatski jug u vrtlogu Drugog svjetskog rata i jugokomunističke strahovlade*, Dubrovnik, 2003. i P. BEZINA, *nav. dj.*, 102.

¹¹ I. Jelinović rodio se 1919. u Tušićima – Gruda. Zaređen je 1943. u Dubrovniku te postavljen za upravitelja župa Gruda. U listopadu 1944. uhićen je i s grupom Konavljana i Dubrovčana odveden na Korčulu te strijeljan. »Svećenici i klerici Dubrovačke biskupije – žrtve partizanskih zločina u Drugom svjetskom ratu«, *Dubrave hrid – list župe svetog Petra*, Dubrovnik, br. 6, lipanj 1995., 34.

¹² Katušić se rodio 1922. u Vojskom Dolu. Pohađao je bogosloviju u Zagrebu. P. BEZINA, *nav. dj.*, 103.

¹³ *Svjedoci vjere i rodoljublja – zbornik radova o stradalim biskupijskim svećenicima u Hercegovini*, priredio Božo Goluža, Mostar, 2005., 7.

¹⁴ Zvezdan FOLIĆ, *Država i vjerske zajednice u Crnoj Gori 1945–1965.*, Podgorica, 2007., 75, 81.

¹⁵ P. BEZINA, *nav. dj.*, 93.

¹⁶ »Don Ivo Bjelokosić: vjera protiv svake nade«, *Dubrave hrid*, br. 21., travanj 1999., 29–33.

Odnos KPJ prema religiji

Nakon vojne pobjede u ratu, vrh Komunističke partije Jugoslavije je, po uzoru na SSSR, pristupio uspostavi supremacije nad svim segmentima društveno-političkog života u zemlji. Postavljanjem čelnih ljudi Partije za rukovođeće ljude u svim organima novoformirane jugoslavenske države te uvođenjem načela da sve iole bitne poslove u tim organima (upravi, policiji, sigurnosnim službama, vojsci, privredi, obrazovanju, informativnim medijima i dr.) mogu vršiti samo članovi Partije, došlo je do sjedinjavanja države i Partije, tj. KPJ je praktički postala država. Namjera KPJ bila je putem organa države kao provedbenih instrumenata, a na osnovi komunističkoga političkog i ideološkog programa, provesti revoluciju – uništiti postojeće i stvoriti novo društvo, tj. jedan novi, po njima bolji i pravedniji svijet.

Tako je KPJ vrlo brzo uspjela staviti pod kontrolu sav društveno-politički život, osim vjerskih zajednica. One su u vremenu poraća bile posljednja »neosvojena« sfera javnog života u Jugoslaviji. Religijski svjetonazor, suprotan teoriji komunizma, KPJ je smatrala potencijalnim stožerom okupljanja nezadovoljnika i oponenta vlasti. Uz to KPJ je bila svjesna utjecaja svećenstva (i) na političku profilaciju stanovništva te da su religije jedan od najbitnijih kohezijskih čimbenika postojećeg društva. Kako KPJ nije tolerirala bilo kakvu ideološku ili političku konkurenciju i ometanje provedbe revolucije, snagom državnog aparata otpočela je antireligijsku kampanju.¹⁷

Teorijsku osnovu kampanja činilo je učenje marksizma o religiji kao »opijumu za narod« i borbe protiv nje, dok je praksa nasilnog širenja ateizma vršena po metodama iz SSSR-a, a što je bio model koji se željelo postići i u Jugoslaviji.¹⁸

S jedne strane kampanja je bila usmjerena protiv vjerskih organizacija, kako bi smanjila njihovu moć i društveni utjecaj, te time što učinkovitije prodrla među mase, a s druge ka stanovništvu, kako bi ga se navelo na prekid s vjerskim životom te indoktriniralo komunističkim ateizmom. Idealni cilj kampanje bio je posve ukloniti religije i religijske zajednice iz društva. Nizom represivnih mjera država, tj. KPJ, drastično je suzila prava i prostor djelovanja vjerskih zajednica i svećenstva; gušen je vjerski tisak, onemogućena katehizacija i vjeronauk u obrazovnim institucijama, oduzete, ugašene ili onemogućene u radu vjerske karitativne institucije, oduzeta glavnina imovine i sl. Time je KPJ izričito navijestila rat »do istrebljenja« vjerskim organizacijama u Jugoslaviji, što je postao i do kraja komunističke ere ostao središnji problem svih vjerskih zajednica. Glavnina njihovih napora bila je usmjerena ka borbi za preživljavanje, a ne pastorizaciji vjernika. Odnosi s državom bili su stalno loši, prolazeći tijekom idućih desetljeća kroz različite faze napetosti i popuštanja. Najteže razdoblje bilo je od kraja rata do početka 60-ih godina, kada su komunisti primjenjivali protuzakonite metode progona svećenika i vjernika, po uzoru na

¹⁷ J. KRIŠTO, *nav. dj.*, 7, 36–49. i Siniša ZRINŠČAK, »Odnos Crkve i države u Hrvatskoj od 1945. do 1990. godine«, *Religija i sloboda*, Split, 1993., 107–125.

¹⁸ U »Prilogu kritici Hegelove filozofije prava« Karl Marx je iznio svoje shvaćanje religije: *Borba protiv religije je, dakle, posredno borba protiv onog svijeta, čija je duhovna aroma religija... Ona je opijum naroda. Uklanjanje religije kao iluzorne sreće naroda zahtjev je njegove stvarne sreće. Zahtjev da napusti iluzije o svom stanju jeste zahtjev da napusti stanje u kome su iluzije potrebne.* MARX, ENGELS, LENJIN, TITO, *O religiji*, izbor tekstova Ivan Cvitković, Sarajevo, 1981., 40, 361–362.

ateističko-boljševičke u SSSR-u, te je položaj vjerskih zajednica bio mučan i tragičan. Religijske su zajednice postale jedini pravi protivnici komunizma i težnje KPJ za kontrolom nad cjelokupnim društvenim životom Jugoslavije.¹⁹

Ateistička kampanja u Konavlima

Tijekom ateističke kampanje među stanovništvom Jugoslavije, pa tako i u Konavlima, KPJ se koristila raznim metodama, ponajviše kombinacijom agitacije i ucjenjivanja. Agitatori su na javnim skupovima i u privatnim susretima vršili »prosvjeđivanje masa« nastojeći ih uvjeriti u nepostojanje Boga i ispravnost ateističkog svjetonazora. Agitacija je po konavoskim selima potrajala do druge polovine 50-ih godina.²⁰ Posebice su na udaru bile društveno uglednije osobe, kojima je prijećeno gubitkom položaja i službe ili obećavano napredovanje ako se odreknu vjere. Dio ih je na kraju popustio, ušao u Komunističku partiju i prihvatio ateističke svjetonazore.²¹ Prema podacima koje donosi don Baldo Mladošević, u to prvo vrijeme u Konavlima je Komunističkoj partiji Jugoslavije pristupilo 146 osoba, od čega 134 muškarca i 12 žena.²²

Ateizacija je vršena i putem obrazovnih institucija,²³ često uz nezadovoljstvo i protivljenje prosvjetnih djelatnika, posebice starijih, čiji je svjetonazor bio oprečan komunističkom ateizmu.²⁴ O tome konavoski dekan don Mato Bogišić u svojoj analizi problema ateizma u Konavlima piše: *Od svih školskih predmeta najviše je uzdrmana i izložena opasnosti povijest, ali su i predavači u teškoj situaciji, kada na pr. moraju da obavijeste đake o prvim počecima knjige, pismenosti, o prvim spomenicima kulture, o prvim umjetničkim građevinama – gdje neminovno moraju da ukažu na Baščansku ploču, Evangelistarium spalatense, Višeslavovu krstionicu i da ne nabrajam dalje. Nisu ni djeca kukumari (krastavci, op. a.). Vide i dosjete se sami da mora biti da je teorija jedno, a praksa nešto drugo... Ateizaciju djece je vrlo teško ostvariti. Trebalo bi najprije istrgnuti iz zagrljaja vjere majke, očeve, bake i okolinu, upornim radom kroz više godina da bi se postigao neki – iako jalovi uspjeh... Na školsku djecu u nas se, koliko ja vidim, ne utječe na način indoktrinacije, kao da bi ateizam bio školski predmet. Može se to raditi polako i zakulisno, putem udžbenika koji nazivlju sve mitom i nerealnim sistemom, ali njih ta teoretiziranja manje zanimaju. Lako ćemo zato – kaži ti meni rezultat nogometne utakmice.*²⁵

Premda su tijekom kampanje ateizacije progonima bile izložene sve religijske zajednice, ipak je najveći pritisak trpjela Katolička crkva, i to zbog više razloga.

¹⁹ J. KRIŠTO, *nav. dj.*, 7, 28, 36–49. i S. ZRINŠČAK, *nav. dj.*, 107–125.

²⁰ Baldo MLADOŠEVIĆ, *Moja razmišljanja o Konavlima po župama u predratnim godinama, te ratnim i poratnim sve do danas* – referat sa sastanka svećenstva Konavoskog dekanata 19. I. 1982., Arhiv župnog ureda Cavtat (AŽUC). Fascikl – sastanci svećenstva dekanata.

²¹ Mato BOGIŠIĆ, *Galerija mojih suvremenika*, rukopis, AŽUC.

²² Baldo MLADOŠEVIĆ, *Gospodin je bio moja snaga*, Dubrovnik, 2004., 17.

²³ Vidi npr. *Naš list* – glasilo osnovne škole u Čilipima, koje je povremeno izlazio od 1955.

²⁴ M. BOGIŠIĆ, *Galerija mojih suvremenika*.

²⁵ Mato BOGIŠIĆ, *Svećenik pred problemom ateizacije*, predavanje održano 19. XII. 1986. na dekanatskom sastanku svećenstva u Čilipima, AŽUC. Fascikl – sastanci svećenstva dekanata.

Katoličku crkvu, kao veliku i dobro organiziranu »internacionalnu« organizaciju sa središtem u inozemstvu, ujedno i najutjecajnije od svih vjerskih zajednica u zemlji, KPJ nije mogla staviti pod kontrolu. Stoga se nastojalo provesti odcjepljenje Katoličke crkve u Jugoslaviji od Vatikana. Kako je tome zahtjevu pružen otpor, što je tumačeno kao antikomunizam i neprijateljstvo prema državi, stradao je veliki broj svećenika, počevši od zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca.²⁶

Drugi bitan razlog progona bio je što se Katolička crkva u Jugoslaviji, za razliku od drugih vjerskih organizacija, nije pomirila s izbacivanjem iz javnog života i sužavanje samo na duhovne sfere djelovanja, već je jasno pokazala namjeru aktivnog otpora i ateizaciji i nastojanju KPJ da je društveno marginalizira.²⁷

Progonima i nasilju bili su izloženi i svećenici Konavala. Tako je 27. listopada 1946. na župnika Pločica don Matu Bogišića, po odluci lokalnih moćnika, izvršen atentat. Na župnika je pucano strojnicom iz zasjede. Od metaka je usmrćen konj kojeg je jahao, a don Bogišić *se kao čudom spasio od očite smrti*.²⁸ Žrtva progona bio je i tadašnji student teologije Baldo Mladošević. Nakon što je 1945. bio uhićen, suđen pa oslobođen, ponovno je krajem 1947. uhićen te osuđen na sedam godina zatvora s prisilnim radom, kao *neprijatelj naroda i države koji ima silni utjecaj na mladost*. Kaznu je izdržao u Lepoglavi, odakle je prebacivan na prisilni rad na Goli otok, u Lonjsko polje, Auto-put »Bratstvo i jedinstvo«, Gorski kotar, izgradnju Novog Beograda i čeličane u Sisku. Zadnje dvije godine bio je u potpunosti izolaciji kao nepopravljiv.²⁹ U Prizrenu je 1955., pri odsluženju vojnog roka, uhićen bogoslov iz Pridvorja, kasniji franjevac, Marijan Baldo Zlovečera. Od njega su tražili da svjedoči kako su profesori u pazinskome biskupskom sjemeništu govorili protiv države i naroda, kako bi se moglo zatvoriti sjemenište. Kako je odbio, osuđen je na pet godina zatvora. Kaznu je izdržavao u Nišu i Požarevcu, u čeliji s četnicima – ratnim zločincima. Odatle je prebačen na četverogodišnji prisilni rad na Goli otok.³⁰ Dr. Vjekoslav Čosić, koji ga je susreo neposredno po odsluženju robije, opisao ga je ovako: *robijaš s Golog otoka, mladić od 25 godina ali s izgledom čovjeka u pedesetim, pogrbljen, izbijenih zuba, duboko izbraždanog lica*.³¹ *Trebalo mi je – kako sam fra Zlovečera kaže – puno vremena da nakon izlaska s Golog otoka dođem k sebi. Tek nakon sedam godina, mogu reći da sam došao k sebi. I to u Argentini. Kad nisam vidio ni petokraku, ni jugoslavenskog milicajca, ni ništa*.³²

U Pridvorju su 1949. od strane KNOJ-a uhićeni, pod optužbom za pomaganje »škriparima«, franjevci Bernardin Čekada, Antun Krile i Ljudevit Šonje te 1951. osuđeni: prvi na

²⁶ J. KRIŠTO, 7, 37, 39–49. i S. ZRINŠČAK, *nav. dj.*, 112.

²⁷ Katolička crkva tražila je održavanje vjeronauka u školama, pravo osnivanja vjerskih škola, zavoda i internata, dobrotvornih ustanova (bolnica, sirotišta, staračkih domova), raznih svećeničkih udruga, upravljanje tim ustanovama, slobodu vjerskog tiska, fakultativnost pri zaključivanju brakova, posjete zatvorenicima i bolesnicima, praznovanje vjerskih blagdana i dr. Z. FOLIĆ, *nav. dj.*, 159–160, 164, 181.

²⁸ B. MLADOŠEVIĆ, *Moja razmišljanja o Konavlima... i »Dijamantni jubilej don Mata Bogišića«, Dubrave hrid*, br. 23., prosinac 2001., 31.

²⁹ B. MLADOŠEVIĆ, *Gospodin je bio moja snaga*, 23 i dalje.

³⁰ P. BEZINA, *nav. dj.*, 240–243.

³¹ »Osuđenik na smrt iz sobe br. 18«, *Vjesnik Franjevačke provincije Sv. Jeronima u Dalmaciji i Istri*, prosinac 2004., br. 4., god. 46., 37.

³² Intervju s fra Marijanom Zlovečerom, *Veritas*, br. 7–8/2001.

dvije godine prisilnog rada bez zatvora, drugi na godinu i pol zatvora, dok je treći pušten iz istražnog zatvora u Dubrovniku zbog bolesti.³³

U desetljećima poraća Crkva je u Konavlima izgubila velik dio imovine. Oduzimanja su dugo trajala. Tako je još 1959. u župi Gruda nacionalizirana zgrada samostana časnih sestara.³⁴ Zbog gubitka materijalnih dobara mnogi su svećenici vrlo teško živjeli. Don Danko Gatić, koji je došao na mjesto pogubljenog župnika Grude don Jelinovića, *ravan svakom radniku išao je dugo vremena na kazan sa porcijom da nešto toplo izjede. Eto tako je počela poratna pastorizacija ove župe, a rijetko je ijedan od ondašnjih župnika bio sit i miran, dok ni jedan siguran.*³⁵

Novi val progona

Posebice teški dani za svećenstvo nastupili su nakon što je 1952. papa Pio XII. nadbiskupa Stepinca imenovao kardinalom, a biskupi Jugoslavije uz to javno osudili udruženje svećenika koje je formirala KPJ, radi unošenja razdora među svećenstvo i odvajanja od Rima. Sve to je vodstvo KPJ toliko naljutilo da je prekinulo diplomatske veze s Vatikanom, a u državi provelo do tad najnasilniji »obračun s crkvenomantijašima«. Pritom su stradali brojni biskupi i svećenici, među njima i dubrovački biskup Pavao Butorac, koji je 1953. fizički napadnut.³⁶

Najteži takav incident zbio se u rujnu iste godine u Cavtatu prilikom proslave 50-godišnjice misništva župnika Iva Dagoniga. U organizaciji dubrovačke partije iz Dubrovnika je u Cavtat dovedena skupina mladeži »opremljena« pokvarenim jajima i gnjilim rajčicama. Nakon što im se pridružila nekolicina domaćih, jajima i rajčicama su napali okupljene svećenike, časne sestre i vjernike koji su došli na proslavu, pritom vrijeđajući Crkvu, papu, vjeru i sl. Dio svećenika je tada uz vrijeđanje bio i pretučen ili pogođen: don Ivo Dagonig, don Antun Glumac, isusovac Mirko Vladović i don Marko Herendija, dok su drugi ili uspjeli pobjeći iz Cavtata ili su bili obaviješteni o napadu pa su se povukli u Župni ured u Čilipe. Međutim, demonstranti su kamionom krenuli za svećenicima u Čilipe i nasrnuli na župni dvor. Samo je intervencija mještana spasila svećenike od linča koji je bio planiran. Slične su napade tih godina doživjeli gotovo svi svećenici u Dubrovačkoj biskupiji. Posebno brutalan bio je napad na don Pava Pošu, koji se najviše protivio ulasku svećenstva biskupije u svećeničko udruženje »Dobri pastir«. Njega je u dubrovačkoj luci Gruž skupina od oko stotinjak mladih komunista udarcima gotovo ubila. Nasilna kampa-

³³ P. BEZINA, *nav. dj.*, 208–209, 224. i »Obnova samostana Sv. Vlaha u Konavlima«, *Vjesnik Franjevačke provincije Sv. Jeronima u Dalmaciji i Istri*, siječanj 2000., br. 4., god. 41., 25-32.

³⁴ Dopis Mjesne zajednice Gruda o zahtjevu za prenamjenu bivše zgrade škole, B. P. 35/2-90., od 13. II. 1990, Arhiv ureda državne uprave Dubrovačko-neretvanske županije (dalje: AUDUDNŽ). Fond SO Dubrovnik. Herbarij: Materijali za sjednicu IV SO Dubrovnik, sv. II.

³⁵ B. MLADOŠEVIĆ, *Moja razmišljanja o Konavlima...*

³⁶ U 1952. je nadbiskup ljubljanski Anton Vovk poliven benzinom i zapaljen te je zadobio teške opekline. Biskup šibenski Ćiril Banić kamenovan je te je na njega pucano iz oružja. Tijekom 1953. ponižavani su, napadani ili protjerivani iz svojih dijeceza: pomoćni biskup senjsko-riječki Josip Pavličić, pomoćni biskup splitski Frane Franić, pomoćni biskup zagrebački Josip Lach, hvarski biskup Mihovil Pušić, banjalučki biskup Dragutin Ćelik i biskup subotički Lajčo Budanović. Z. FOLIĆ, *nav. dj.*, 375., J. KRIŠTO, 7, 37, 39–49., P. BEZINA, *nav. dj.*, 411–456, 484. i S. ZRINŠČAK, *nav. dj.*, 107–125.

nja protiv svećenstva potrajala je do polovine 50-ih.³⁷ No i nakon toga svećenici su bili pod pojačanim nadzorom vlasti. Kako konstatira don Baldo Mladošević, *bile su to godine kad je trebalo izdržati nositi veliki križ*.³⁸

Svećenstvu i redovništvu Konavala nije preostalo drugo nego trpjeti, i uz veliku požrtvovnost i rizike po život i osobnu slobodu ustrajati u pastoralnom radu. Djelovati su trebali uz naglašenu savjesnost i uzorno ponašanje jer, kako navodi don Mladošević, s jedne strane u Konavlima se poprimio nemili običaj traženja pogrešaka i onih najmanjih koje učini svećenik, kako bi opravdali svoju vjersku indiferentnost. Nosioci najtežih kritika su uglavnom politički razno i odavno obojeni liberalci ili nevjernici na prvom mjestu, a onda ih ima i onih koji nasjedaju i govore samo da govore, a s druge su vjernici u svećenicima tražili uzor u svemu, posebice u odricanju. Među svećenstvom se kroz godine progona razvio visok stupanj solidarnosti i suradnje.³⁹ Svjesni stanja u kojem se nalaze, nastojali su izbjegavati sukobe s vlastima. Izuzetak je bio don Baldo Mladošević, koji je zbog trauma pretrpljenih tijekom robijanja teško podnosio komunističku vlast i stoga povremeno zapadao u sukobe.⁴⁰

Konavosko je svećenstvo u radu imalo veliku potporu svog biskupa Pavla Butorca. Biskup se izraženim pragmatizmom nastojao prilagoditi, koliko je bilo moguće, novim vremenima kako bi očuvao Crkvu i vjernike te umanjio štetu od agresivnog ateizma.⁴¹ Biskupova taktičnost i »osjećaj« za vrijeme vidljivi su i iz dopisa kojim je 1966. konavoskom dekanu najavio svoj kanonski pohod Konavlima: ... *Zabranjujem svečane objede. Ako bi sami vjernici sa svoje strane htjeli počastiti svog Biskupa, pa sami donosili bilo u naravi, bilo u novcu da se pripremi svečaniji objed i s uzvanicima, onda nemam ništa protiv toga. Ali crkvena kasa ne smije biti opterećena ni dinara za svečani objed*.⁴² I njegov nasljednik, biskup Severin Pernek, svećenstvu je pružao snažnu podršku i zaštitu pred pritiscima komunističkih vlasti.⁴³

³⁷ M. BOGIŠIĆ, *Galerija mojih suvremenika*, i P. BEZINA, *nav. dj.*, 467–469, 484–485.

³⁸ B. MLADOŠEVIĆ, *Gospodin je bio moja snaga*, 64.

³⁹ Izvješće dekana Konavoskog dekanata o pohodu župama u listopadu 1955. Broj: 30/55., 27. X. 1955. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Fascikl – Dekanatski i kanonski pohodi i izvještaji od g. 1960. do 1967.; B. MLADOŠEVIĆ, *Moja razmišljanja o Konavlima...* i Justin VELNIĆ, *Samostan Snježne Gospe u Cavtatu 1484./1984.*, Cavtat, 1984., 47–48.

⁴⁰ Dopis svećenstva Konavoskog dekanata Biskupskog ordinarijata povodom slučaja vlč. Balda Mladoševića. Broj: 34/64., od 16. XI. 1964. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D. Spisi Ordinarijata. Fascikl – Dekanatski i kanonski pohodi i izvještaji od g. 1960. do 1967. uključno.

⁴¹ Pavao Butorac rodio se 1888. u Perastu. Završio je bogosloviju u Zadru, gdje je 1910. zaređen za svećenika. Službu je započeo kao upravitelj župe sv. Matije u Dobroti. Od 1912. predavao je vjeronauk u kotorskoj gimnaziji. Tijekom Prvoga svjetskog rata bio je kateheta u Zadru i Splitu. Vratio se u Kotorsku gimnaziju 1918. Odatle je imenovan kotorskim biskupom. U travnju 1940. postaje administrator Dubrovačke biskupije. U srpnju 1944. prešao je iz Kotora u Dubrovnik i odatle obavljao dužnosti kotorskog biskupa i administratora Dubrovačke biskupije. Dubrovačkim biskupom imenovan je 1950. Napisao je niz zapaženih naučnih djela. Bio je pobornik stava o Boki Kotorskoj kao neodvojivom dijelu hrvatskoga etničkog prostora. Preminuo je 22. studenoga 1966. u Dubrovniku. *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji 1974.*, Zagreb, 1975., 645.; Z. FOLIĆ, *nav. dj.*, 72, 78–81. i »Uz petnaestu obljetnicu smrti Pavla Butorca«, *Antena*, br. 53., 1. I. 1982., 13.

⁴² Dopis Biskupskog ordinarijata Dubrovnik dekanu konavoskog dekanata o rasporedu kanonskog pohoda župama sa dijeljenjem sv. Krizme. Broj: 144/1996., od 19. II. 1966. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Fascikl – Dekanatski i kanonski pohodi i izvještaji od g. 1960. do 1967. uključno.

⁴³ »Sjećanje – dr. Severin Pernek«, *Dubrave hrid*, br. 14., lipanj 1997., 32.

Stanovništvo Konavala i komunistički ateizam

Nametanje ateizacije i progon Crkve u Konavlima vršeni su paralelno s kolektivizacijom agrara i osnivanjem poljoprivrednih zadruga, sve bez nužnih prethodnih analiza i kriterija, a prema uzoru na sovjetske solhoze i kolhoze. Na stanovništvo je vršen pritisak da se uključi u zadrugu. Istodobno je po selima tekao obvezatni nasilni otkup namirnica, što je prouzročilo glad. Kao i drugdje, zadruge su se pokazale kao potpuni promašaj te su odlukom vlasti rasformirane.⁴⁴ Umjesto njih forsirana je suradnja seoskih domaćinstava sa zemljoradničkim zadrugama koje su osnovane u nekoliko sela. Tako je razvijan kooperantski odnos zadruga i domaćinstava. No zato su vlasti oduzele vlasnicima agrarno najvrjedniji dio zemljišta u Konavoskom polju.⁴⁵ Svi ti nasilni komunistički eksperimenti posvuda su razorili gospodarstvo i gurnuli u bijedu ionako ratom osiromašena domaćinstva.⁴⁶

Time je do vrhunca dovedeno postojeće neraspoloženje većine stanovnika prema komunizmu. Nakon Prvoga svjetskog rata je zbog teške gospodarsko-socijalne situacije i nasilja nove države ideja komunizma postala popularna u Konavlima, u tolikoj mjeri da je na izborima za Ustavotvornu skupštinu 1920. za KPJ glasalo 40 % stanovnika. Nakon toga stanovništvo se, osim u Cavtatu, politički poistovjetilo s Hrvatskom seljačkom strankom (HSS) i ostalo do kraja Drugoga svjetskog rata.⁴⁷ Vijesti o boljševičkoj strahovladi nad seljaštvom i vjernicima u SSSR-u su ugasile prvotne simpatije za komunizam. U ovoj snažno katoličkoj sredini (prema popisu iz 1931. god. 97 % stanovnika Konavala bili su katolici),⁴⁸ komunizam je došao na glas kao »bezbožnički« pokret koji nameće ateizam gdje god dođe na vlast.⁴⁹

Od 1941. do lipnja 1942. komunističko-četničke postrojbe iz istočne Hercegovine (koje su dotad zajednički djelovale, nakon čega se zbilo rascjep) te otad pa do listopada 1944. postrojbe NOVJ-a, u Konavlima i njihovoj neposrednoj blizini (okolici Dubrovnika, Trebinja i Herceg Novog) ubijeno je 37 stanovnika Konavala, uglavnom civila. Pošto je NOVJ u listopadu 1944. ovladao južnom Hrvatskom, tijekom iduće dvije godine u skupnim pogubljenima i progonima likvidirano je još 69 stanovnika Konavala. Posebice velik odjek imao je pokolj 10 konavoskih mladića 19./20. listopada 1944. na Orsuli. Uslijedila je prisilna mobilizacija većeg broja konavoskih mladića u NOVJ, često maloljetnika bez ikakvog vojničkog znanja, koji su s neznatnim naoružanjem poslani u borbu. U napadu na utvrđene njemačke bunkere u Boki već je prvih dana borbe poginulo čak 26 Konavljana, dok je ranjenih bio puno veći broj. Potom je u borbama kod Mostara i Širokog Brijega poginuo još 21 Konavljanin, u okolici Knina 17 itd. Uz golem broj mrtvih, komunistička je

⁴⁴ Ivo BANAC, »Izdajnici, škripari i kolhozi: tri sličice iz konavoskog života, 1944.–1949.«, *Konavle u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti*, sv. 1., Dubrovnik, 1998., 228–231.

⁴⁵ »Bivši vlasnici zemlje očekuju pomoć Vlade«, *Slobodna Dalmacija*, 4. V. 2004., 12.

⁴⁶ Poratna je Jugoslavija bila preplavljena promjenama, koje uglavnom nisu realizirane do kraja jer je proces provedbe prekidan novim promjenama, koje bi doživjele istu sudbinu. Mojca PEŠEC, »Obrasci stvaranja promena u jugoslovenskom društvu«, *Sociologija*, Beograd, br. 4., X–XI. 1985., 503–516.

⁴⁷ Franko MIROŠEVIĆ, »Konavle u borbi protiv velikosrpskog centralizma (1918–1928.)«, *Konavle u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti*, sv. 1., Dubrovnik, 1998., 187–219.

⁴⁸ *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. III. 1931. g. Prisutno stanovništvo po veroispovesti*, knj. III., Kraljevina Jugoslavija – Opšta državna statistika, Beograd, 1938., 117.

⁴⁹ B. MLADOŠEVIĆ, *Gospodin je bio moja snaga*, 17–19.

vlast Konavlima donijela godine sustavnog nasilja: brojna zlostavljanja, oduzimanje hrane i druge imovine, internacije nepoćudnih na Korčulu te zatvaranja i suđenja s drakonskim presudama na višegodišnja robijanja.⁵⁰

Zbog svega navedenoga jasno je da je nametanje komunističkog svjetonazora i vlasti u Konavlima bilo utoliko bolnije i izazvalo otpor stanovništva na više načina.⁵¹

Prvi je bio gerilski oružani otpor tzv. »škripara«, koje je predvodio Pero Bakić iz Čilipa, nekadašnji zapovjednik HSS-ove seljačke zaštite. Te je »škripare« uništilo »Odjeljenje zaštite naroda« (OZNA), politička policija koja je likvidacijama, bespravljem i terorom »čistila« teren od političkih protivnika komunističkog režima.⁵²

HSS-ovske »škripare« u Konavlima se kasnije nastojalo prikazati kao pripadnike specijalnih postrojbi koje su nacistička i ustaška obavještajna služba obučile za specijalni rat, tzv. »invazionu mrežu«, što je bio apsurd.⁵³

Drugi, posebice mlađi ljudi, zbog komunističkog su se terora i gospodarskog kolapsa odlučili na bijeg iz domovine u zemlje demokracije, gdje su vidjeli šansu za bolji život. Najpoznatiji slučaj zbio se u veljači 1957., kada su 22 mladića iz Cavtata otela državni parobrod »Marin Držić« i pobjegla u Italiju. Taj i drugi bjegovi bili su strahovit moralni šamar komunističkim vlastima, koje u tom trenutku nisu bile sposobne zaustaviti taj trend niti ponuditi zadovoljavajuće alternativno rješenje.⁵⁴

Najveći dio stanovništva odlučio se na pasivni otpor te je protest protiv terora vlasti iskazivao javnim i aktivnim vjerskim životom, odbacivanjem ateizma te podupiranjem Crkve. Povjesničar Ivo Banac objavio je izjavu jednog Konavljanina iz Radovića koji je 1951. pobjegao u Italiju, po kojoj je u Konavlima zbog komunističkog nasilja *vjerski život mnogo intenzivniji nego što je bio prije rata. U crkvu ide redovito više naroda nego prije. I u tom pogledu se očituje narodni otpor protiv komunizma.*⁵⁵

I don Baldo Mladošević navodi da u Konavlima, što se tiče vjerskog života, *izbijanje skoro osam godina iz ovog kraja* (u zatvoru Lepoglava, op. a.) *i uopće sa slobodnog životnog djelovanja do 1955. nije mi donijelo nikakvih iznenađenja kod povratka.*⁵⁶

U prvom izvješću o stanju četiriju ruralnih župa, koje je sastavio pošto je 1955. postao konavoski dekan, don Mato Bogišić navodi kako stanovništvo u velikom broju prisustvuje misama, manje pučkim pobožnostima, dok se vjeronauk uz određene smetnje, dosta dobro održava. U selima gotovo da nema nekrštenih (u Grudi nekoliko djece), crkveno nevjenčanih (u Čilipima jedan par), nekrizmanih (u Čilipima jedan, Vitaljini dva mladića i Grudi par djece) i ukopanih bez svećenika (u Čilipima jedan). Narod je u granicama mogućnosti financijski potpomagao Crkvu pa svećenici, kako navodi don Mate Bogišić, *s ekonomske*

⁵⁰ J. RADICA, *nav. dj.*, 33–62, 210–261, 307–362, 392–454, 501–502, 565–613, 633–663, 696.

⁵¹ B. MLADOŠEVIĆ, *Gospodin je bio moja snaga*, 17–19.

⁵² I. BANAC, *nav. dj.*, 223–228.

⁵³ Vidi npr. Edo PERŠE, »Organizacija i rad specijalne tehnike«, *Priručnik za stručno obrazovanje radnika unutrašnjih poslova*. Izdavač: Republički sekretarijat za unutrašnje poslove SR Hrvatske, Zagreb, br. 3., svibanj – lipanj 1974., 224–225.

⁵⁴ M. BOGIŠIĆ, *Galerija mojih suvremenika*.

⁵⁵ I. BANAC, *nav. dj.*, 231.

⁵⁶ B. MLADOŠEVIĆ, *Moja razmišljanja o Konavlima...*

*strane svi stoje prilično.*⁵⁷ Stoga su mogli, osim župe Stravča, koja je zbog siromaštva često bila toga oslobođena, ispunjavati obveze prema središnjim ustanovama (biskupiji, sjemeništu).⁵⁸ Zahvaljujući spremnosti naroda da i novčano podupre Crkvu, gotovo sve crkve, kapele i njihov inventar bili su održavani u dobrom stanju. Pokatkad su radovi na obnovi i održavanju crkava bili vrlo opsežni.⁵⁹ Spremnost na novčanu potporu Crkvi bila je prisutna i tijekom idućih desetljeća.⁶⁰

I u ruralnim Konavlima i u urbanom Cavtatu brojni su nepopularni potezi vlasti naveli stanovništvo da se još više veže uz Crkvu. Tako župnik Cavtata Mato Bogišić navodi kako *ljudi su uvijek ljudi, pa su i ovdje mnogo puta djelovali u korist Crkve uprav »za despeta«, a ne iz čistog uvjerenja. Tako su se mnoge akcije provele »za despeta« vlastima, što se očitovalo osobito o Božiću, kad se nije smjelo pucati, ni slaviti ni na koji drugi način pokazati radost blagdana... i ponavljamo staru lozinku: »pritisnuto jače sve to više skače«.*⁶¹ Dobar je primjer ponašanje Cavtačana pri dolasku franjevca Kvirina Orlića 1952. na službu u cavtatski samostan. Fra Kvirin je doček ovako opisao: *Prvog rujna na večer prispio sam u Cavtat. Na obali me je iznenadio doček naroda (oko 200 ljudi) s dekanom na čelu, koji me je dopratio do crkve uz zvonjavu svih zvona Matice i naše crkve. Pošto sam ušao u crkvu i zabrujale orgulje, došao sam do oltara i kleknuo na klecalo pokriveno sagom da se pomolim Bogu... Okrenuo sam se i još me više iznenadilo kad sam zapazio da je ne samo crkva nego i kor prepun naroda. Nakon toga mnogi su mi došli u samostan da me i tamo pozdrave, pošto su već i na obali i putem i u crkvi pristupali i davali mi ruke i ljubili.*⁶² Ne treba zaboraviti da se takav doček zbilo u vrijeme najtežih nasrtaja borbenog ateizma na Crkvu. Kao i seosko stanovništvo, i Cavtačani su novčano znatno podupirali Crkvu. Tako su npr. na franjevačkom samostanu u Cavtatu tijekom 50-ih izvršeni veliki građevinski i restauratorski radovi, koje je gotovo u potpunosti financiralo stanovništvo (uz nešto donacija konavoskih iseljenika).⁶³

Tako je kroz aktivno prakticiranje religije stanovništvo Konavala slalo jasan »signal« o nezadovoljstvu politikom novih vlasti te se ujedno, u okviru svoje religijske zajednice, kao jedan organizam, branilo od vanjskih nasrtaja novog sustava, što je u konačnici prido-

⁵⁷ Izvješće dekana Konavoskog dekanata o pohodu župama Pridvorje, Čilipi, Gruda, Vitaljina, Stravča i Pločice u listopadu 1955. god. Broj: 30/55. od 27. X. 1955. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Fascikl – Dekanatski i kanonski pohodi i izvještaji od g. 1960. do 1967. uklj.

⁵⁸ Izvješće dekana Konavoskog dekanata Biskupskom ordinarijatu Dubrovnik o odluci svećenstva dekanata da povećaju novčana davanja sjemeništu. Broj: 17/61., od 1. IX. 1961. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Fascikl – Dekanatski i kanonski pohodi i izvještaji od g. 1960. do 1967. uklj.

⁵⁹ Dobar je primjer župna crkva sv. Srđa i Baha u Pridvorju, gdje su 1953. i 1954. mještani financirali izgradnju novoga glavnog oltara i dva pobočna oltara, a 1958. novi pločnik i balatur crkve. Vinko FORETIĆ, *Župa Pridvorje 1584-1984.*, Trebinje, 1984., 19.

⁶⁰ Izvještaj Karla di Capursa Biskupskom ordinarijatu Dubrovnik o pohodu župama Konavoskog dekanata od 15. V. 1961., Izvješće dekana Konavoskog dekanata o pohodu župama kroz 1964. god. Broj: 4/65. od 26. I. 1965. Fascikl – Dekanatski i kanonski pohodi i izvještaji od g. 1960. do 1967. uklj. i Dostava župnog ureda Gruda 500 DEM za Sjemenište, dar Đure Macana iz Grude. Broj: 30/1990. Primljeno: 24. I. 1990. Kut. 1990. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata.

⁶¹ M. BOGIŠIĆ, *Galerija mojih suvremenika.*

⁶² Citirano prema: J. VELNIĆ, *nav. dj.*, 57.

⁶³ Od 1954. do 1959. izmijenjen je krov crkve i samostana, izvedeni opsežni radovi na klasturu, izgrađena šetnica, adaptirana unutrašnjost samostana te uređen prezbiterij. J. VELNIĆ, *nav. dj.*, 43–44.

nijelo, kako to zaključuje Ivo Banac, *nespjehu komunističkog kolektivizma u još dovoljno rezistentnom konavoskom seoskom društvu*.⁶⁴

I dok se time može objasniti neuspjeh vlasti u »razdvajanju« Crkve i naroda, pitanje slabih rezultata ateizacije puno je kompleksnije i, između ostalog, zadire i u prirodu ljudskog uma. Naime, velik dio znanstvenika smatra da je vjerovanje u Boga oduvijek bilo prirodno za ljudski um, da postoji nasljedni nagon za vjerovanje u transcendentno, nešto što nije od ovog svijeta i izvan je domašaja ljudskog uma, i da to ne iziskuje poseban mentalni napor čovjekov, već mu je prirodno kao i težnja za hranjenjem, razmnožavanjem, zaštitom tjelesnog integriteta. Vjerovanje u natprirodno i zagrobni život oduvijek je davalo smisao teškom i kratkom ljudskom životu.

Činjenica je da je vjerovanje u svemoćno univerzalna, oduvijek sveprisutna odlika ljudske vrste, i da su do XX. st. svim ljudskim zajednicama religije davale moralno značenje i vrijednosti prema kojima su funkcionirale te time bile osnovica njihova *raison d'être*, a da su specifičnosti vjerovanja: jedan ili više bogova, da li duša poslije smrti ide na nebo ili se seli u neku životinju, oblikovane kulturološki.

I dok je, dakle, ideja o Bogu čovjeku urođena, privlačna i lako prihvatljiva, biti ateist nije lako, jer je potrebno oduprijeti se toj unutarnjoj sklonosti i važnoj težnji ljudskog razuma, kojem je lakše vjerovati nego ne vjerovati u natprirodno.⁶⁵

U tom svjetlu treba sagledati slabe rezultate ateizacije kao nečeg neprirodnog, dok se jačanje religioznog života u Konavlima, osim »despetom«, može objasniti i time da se za velikih kriza ljudi još više okreću religiji, koja im daje zadovoljavajuće odgovore na sve dileme i pruža nadu. To je i ovdje bio slučaj. Što je »crveni« teror bio jači, to je privlačnost umirujućeg djelovanja religije kod stanovništva bila veća. Religiozno je vjerovanje bilo pomoć u preživljavanju u teškim, »olovnim« vremenima prvog komunizma. Vjera je utjecala da se ljudi manje plaše nasilja i smrti, s više volje nose sa svakodnevnim teškim nevoljama i s nadom gledaju u budućnost.

Uz sve to don Mato Bogišić kao razloge neuspjeha ateizacije navodi i: *dijelom zbog nesimpatične doktrine, dijelom što su je sprovodili nesposobni i marginalni ljudi, dijelom što je jedan dio ljudi u Cavtatu bio i ostao drukčijeg usmjerenja i uvjerenja (Srbi-katolici). Važno je naglasiti i fakat da među komunističkim aktivistima nije bilo značajnijeg Cavtačanina koji bi bio po srodstvu povezan sa većom skupinom i tako djelovao na masovnije okupljanje u partiju. Još je jedna vrlo važna komponenta koju treba naglasiti a to je da komunisti kao vlast nisu ničemu pristupali polako i pametno, vješto pedagoški i diplomatski. Oni su se radije isprsavali i silom nametali nekakve odluke i rješenja koja nisu nikog zadovoljavala. I još jedna greška: komunistički agitatori su zauzeli neprijateljski stav samo prema Crkvi, odnosno svećenstvu i vjernicima, a sve druge negativne pojave u društvu tolerirali i bacili u stranu. Kako zaključuje don Bogišić, tamo gdje je vjerska tradicija jaka, bilo je jednostavno nemoguće preko noći od vjernika napraviti bezbošca*.⁶⁶

⁶⁴ I. BANAC, *nav. dj.*, 224.

⁶⁵ G. T. BETTANY, *Encyclopedia of world religions*, London, 1–25.

⁶⁶ M. BOGIŠIĆ, *Galerija mojih suvremenika*.

Ipak su u nekim selima nešto veće skupine stanovnika, premda bez znatnijeg pristupanja u KPJ, dragovoljno prihvatile dio mjera novih vlasti, uključujući i odmak od Crkve i religije, ako već ne i ateizam. U tome je prednjačila župa Pločice u istočnim Konavlima, koja je postala poznata kao župa *s jakim komunističkim pokretom i vjerskim nehajem*.⁶⁷ U svojoj analizi vjerskog života Konavala, don Baldo Mladošević navodi Mikuliće kao naselje s izraženim vjerskim indiferentizmom: *Teško je naći sličnog sela Mikulićima u preokretu ponašanja prema vjeri i crkvi i to na gore*. Spominje i središte župe i nekadašnje općine – selo Pločice: *Usporedo pratih i župu Pločice. U predratnim godinama samo mjesto sa par dobro posjećenih gostiona, teško je trpjelo prigovore župnika. Svjesni o svojoj jačoj prosvjećenosti od Vitaljana, kao i od ostalih iz susjednih sela, mnogi napraviše svoj program i vjeru skrojiše po svojoj mjeri. Neka smutnja iz dvadesetih godina ovog stoljeća, kao da je dobro došla nekima da se svrstaju u »napredne«. Dok se u ratnim i poratnim godinama u centru župe krojila sudbina mnogih, a među tima i župniku, koji čudom ostade živ (misli se na atentat na don Matu Bogišića 1946., nap. a.), dotle Poljice, Višnići, a djelomično Gornja Banda Pločičke župe, ne ostaviše neku jaču sjenu*.⁶⁸

I konavoski dekan don Mato Bogišić 1962. izvješćuje biskupa da su u *najgoroj situaciji sela Pločice i Mikulići koja su ujedno najbliža matici, a po svom odnošaju spram Crkve najnemarnija. Kad bi oni redovito pohađali Crkvu i savjesno vršili svoju dužnost – a to bi mogli zbog blizine Crkve – onda bi i vjerska fizionomija ove župe drukčije izgledala i pozitivnije djelovala*. Kao primjer navodi slučaj iz 1960., *kad je vlč. Gatić pred dvije godine pohodio Pločice i celebrirao jedne nedjelje, velik dio vjernika je ostao vani igrajući buće i kartajući se u obližnjoj gostioni. Njemu se više nije išlo u Pločice...*⁶⁹ Zbog problema koje su imali pri radu, služba u župi Pločice smatrala se u godinama poraća gotovo kao kazna.⁷⁰ Zbog toga se svećenici nisu rado prihvaćali Pločica, pa je po razrješenju župnika don Martina Sentića 1962. župa godinama ostala nepopunjena, a o vjernicima su se brinuli župnici susjednih sela.⁷¹

Važno je navesti i Dunave, selo na granici s Hercegovinom, jedino mjesto u Konavlima gdje je u ratu NOVJ imao brojnije pristalice. Poslije rata samo je u Dunavama veći broj mještana dragovoljno ušao u zadrugu, a ateizam imao više pristalica.⁷² Don Baldo Mladošević, župnik Dubravke, u koju spadaju Dunave, navodi: *Središnji dio župe je uvijek bio naklonjen Crkvi i svećenicima, dok je periferija bila dosta 'liberalna' od davnina, a osobito poslije Drugog svjetskog rata*. Mnogi od Dunavljana su i javnim postupcima nastojali iskazati ateizam, kao npr. tako što su umrle članove svojih obitelji ukopavali bez

⁶⁷ »In memoriam don Ivo Bjelokosić«, *Dubrave hrid*, br. 23., prosinac 2001., 35.

⁶⁸ B. MLADOŠEVIĆ, *Moja razmišljanja o Konavlima...*

⁶⁹ Izvješće dekana Konavoskog dekanata Biskupskom ordinarijatu Dubrovnik o zapisničkom primitku župe Pločice pri promjeni župnika vlč. Sentića. Broj: 8/62., od 16. II. 1962. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Fascikl – Dekanatski i kanonski pohodi i izvještaji od g. 1960. do 1967. uklj.

⁷⁰ »In memoriam don Ivo Bjelokosić«, *Dubrave hrid*, br. 23., prosinac 2001., 35.

⁷¹ Dopis Biskupskog ordinarijata Dubrovnik Dekanatskom uredu Cavtat o razrješenju upravitelja župe Pločice vlč. Martina Sentića. Broj: 134/62., od 6. II. 1962. i Izvješće dekana Konavoskog dekanata Biskupskom ordinarijatu Dubrovnik o zapisničkom primitku župe Pločice pri promjeni župnika vlč. Sentića. Broj: 8/62., od 16. II. 1962. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Fascikl – Dekanatski i kanonski pohodi i izvještaji od g. 1960. do 1967. uključno.

⁷² I. BANAC, *nav. dj.*, 229.

svećenika, što je inače u Konavlima smatrano teškom sablazni. Po drugim selima rodbina umrlih, koji su za života bili indiferentni prema vjeri, čak su iznudama i prijetnjama vršili pritisak na svećenike da obave crkveni ukop kako ih sumještani ne bi kritizirali zbog ukopa bez svećenika.⁷³

Poboljšanje odnosa Katoličke crkve i komunističke države

Desetljeće 1960.–1970. proteklo je u ozračju poboljšanja odnosa između Katoličke crkve i KPJ/SKJ. Naime, početkom 60-ih godina se oko 70 % stanovnika Jugoslavije i dalje smatralo vjernicima. Premda je postotak ateista bio u znatnom porastu (u Hrvatskoj se prema popisu iz 1953. godine 12,5 % stanovnika izjašnjavalo ateistima, a 1964. oko 35 %),⁷⁴ vladajuća je partija prihvatila činjenicu da se Crkvu i religiju ne može tek tako, dekretom i terorom, ukloniti iz javnog života, kao i da je ateizacija *dugi put i napor za koji nije izvjestan uspjeh i napredak*.⁷⁵

S druge strane Katolička se crkva pomirila s činjenicom da će vladavina komunizma potrajati. Pape Ivan XXIII. (1958.–1963.) i Pavao VI. (1963.–1978.) uložili su velik napor u pronalaženju puteva približavanja komunističkim državama kako bi pomogli tamošnjim katolicima. U tom kontekstu treba sagledati njihovo nastojanje da Crkva prevlada povezanost religije i politike, tj. Crkve i državnih ideologija.⁷⁶

I s jedne i s druge strane (SKJ i Crkve) sazrelo je uvjerenje o nužnosti barem minimalne kooperativnosti. Službeno je »otopljavanje« počelo u veljači 1960. smrću kardinala Stepinca, nakon čega je SKJ iskazao spremnost za odustajanje od namjere da represijom provede odvajanje Katoličke crkve u Jugoslaviji od Vatikana. S druge strane, biskupi Jugoslavije uputili su Saveznoj vladi memorandum u kojem su se zalagali za normalizaciju odnosa na osnovi Ustava i Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica. Nakon višegodišnjih pregovora, 1966. Sveta Stolica i SFRJ sklopili su formalni sporazum, tzv. »Protokol«. Slijedila je obnova diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije, a 1971. Josip Broz Tito posjetio je papu Pavla VI. Tako su se odnosi između SKJ i Crkve postupno razvijali u pozitivnom smjeru.⁷⁷

Poboljšanje odnosa države i Crkve odvijalo se u ozračju općeg poboljšanja stanja u Jugoslaviji. Nakon desetljeća zamiranja gospodarstva i društva, došlo je do ubrzanoga gospodarskog razvoja, rasta životnog standarda stanovništva te do određene demokratizacije društva. Godine 1966. pao je Aleksandar Ranković, prvi čovjek sigurnosnih službi Jugoslavije, nakon čega je uslijedilo slabljenje pritiska sigurnosnih službi nad građanima. Idućih godina (1967. i 1968.) doneseni su ustavni amandmani koji su poboljšali položaj naroda u SFRJ.⁷⁸

⁷³ B. MLADOŠEVIĆ, *Moja razmišljanja o Konavlima...*

⁷⁴ *Jugoslovensko javno mnjenje o aktuelnim političkim i društvenim pitanjima*, Intitut društvenih nauka Beograd, Serija A: izveštaji o rezultatima anketnih istraživanja. sv. 3., Beograd, 1964., 111.

⁷⁵ M. BOGIŠIĆ, *Svećenik pred problemom ateizacije*.

⁷⁶ Božo GOLUŽA, *Povijest Crkve*, Mostar, 1998., 509, 515.

⁷⁷ J. KRIŠTO, *nav. dj.*, 49–55. i S. ZRINŠČAK, *nav. dj.*, 116.

⁷⁸ Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, 1999., 433–553.

No poboljšanje odnosa države i Crkve te lagana demokratizacija društva nije značilo da je SKJ redefinirala načela prema religiji i religijskim zajednicama.

Tako se u »Programu SKJ« iz 1958. religija vidi kao zaostala, nerazvijena društvena svijest, koju se (više) ne može uklanjati administrativnim mjerama, ali joj se može suprotstaviti idejnom borbom i socijalističkom izgradnjom čovjeka. Religija je za SKJ i dalje za bluda i predrasuda koja još egzistira, ali je faktički osuđena na odumiranje i nestanak.⁷⁹ Uz to SKJ do kraja svoje vladavine nije prestala percipirati religijske zajednice kao organizacije borbenog antikomunizma koje teže *preuzeti ulogu poraženih nacionalističkih snaga*, tj. građanskih stranaka nacionalne orijentacije (npr. Hrvatske seljačke stranke) nestalih nakon 1945. Partija je bila svjesna da je zbog desetljeća terora najveći dio klera neprijateljski orijentiran prema režimu, te stoga nije neobično da je svećenstvo tretirano kao dio *neprijateljskih snaga u zemlji* koje vrše *kontrarevolucionarno djelovanje*, tj. *raspirivanje nacionalizma, šovinizma i separatizma* kao oruđa u antikomunističkoj borbi.⁸⁰

Dakle, postojanje religijskih zajednica trebalo je tolerirati, ali se istodobno zalagati za njihov nestanak nešto malo manje borbenim ateizmom. Cilj je i dalje bio isti – pobjeda marksizma i ateizma kao službene državne ideologije i »religije«.

Stanje vjere u dekanatu Konavle prema Izvješću kanonske vizitacije

U novo desetljeće Crkva u Konavlima ušla je poprilično vitalna, no ne bez posljedica borbenog ateizma. Kao svjedočanstvo stanja donosim dijelove Izvješća dekana Konavoskog dekanata o kanonskoj vizitaciji župama tijekom 1959. godine:

- VITALJINA: ... *U župi ima rođenih 4, vjenčanih 1, umrlih 3. Civilno vjenčanih ima 6, ali ima nade da će se i ovo srediti. Župa broji 300 duša. Priličan postotak oko 60 % pohađa crkvu, više muškarci nego žene. Uskrsnim ispovijestima pristupi manji broj vjernika, a tako i o Božiću. Za bolesnika zovu na vrijeme svećenika. Preko svete Mise običavaju muškarci da izlaze iz crkve i da se razgovaraju. Pokatkad se opaža da mladići i djevojke stupe u nedozvoljene odnose i prije braka. Krunica u kućama se vrlo rijetko moli i kod mnogih mladih ljudi opaža se vjerski indiferentizam i formalizam. Nema nekrštene djece. Sprovodi bez svećenika su nepoznata stvar u ovoj župi... Suvišno je napominjati da im je vrlo milo da imaju svećenika i neznatan je broj onih koji bi ga odbili. Imponira im učen, pobožan i čestit svećenik... vole (svećenika, nap. a.) imati za prijatelja i savjetnika.*
- PLOČICE: ... *Župa je sama po sebi nekako bezlična i nehomogena. Najgora su sela koja su najbliža crkvi, to jest Pločice i Mikulići, gdje je vjerski indiferentizam na vrhuncu. Nepokretni su za svaki vjerski život. Par puta na godinu napune crkvu, a inače je slabo pohađaju. Broj svetih pričesti o Uskrsu dosegne oko 280–300, ali ako se uzme u obzir da župa ima oko 1200 duša onda ovaj rezultat nije zadovoljavajući... U župi ima rođenih 17, vjenčanih 6, umrlih 14. Mnoge dobrostojeće obitelji imaju tek jedno ili dvoje djece.*

⁷⁹ Program SKJ, Beograd, 1958., 253.

⁸⁰ Političko-sigurnosna procjena Savjeta za zaštitu ustavnog poretka Skupštine Zajednice općine Split, za razdoblje od 1. I. do 20. VI. 1978. g. Broj: 02-36/19-1978., od 17. XI. 1978. AUDUDNŽ. Fond SO Dubrovnik. Uvez – Povjerljivo a/a.

Pogotovo se to opaža u selu Poljice gdje su seljani pred 40 godina sagradili školu, koja sad zjapi prazna jer nema djece. Župa je dosta raštrkana te i zbog toga vjerski život zamire. Opaža se veliki formalizam i indiferentizam. Iz nekih sela /Đurinići, Poljice/ mnogi ljudi nikada ne dolaze na maticu u crkvu, nešto zbog udaljenosti, a mnogo zbog vjerske ljenosti. Ovo se odnosi i na mlade i na starije. Župnik nastoji da bi djecu privukao na vjeronauk, ali zbog udaljenosti nekih sela ne opaža se veliki uspjeh.

- GRUDA: ... Župa se po malo degenerira barem u svom centru gdje mladi svijet po malo zazire od crkve. Zbog bilo kakve zabave ili športa odustaju od svete Mise. Tako isto i od popodnevnih pobožnosti. Mnogo kvari i doseljenički poluvjerski elemenat, koji se godinama taloži i infiltrira među vjernike ove župe. Župnik nadalje lijepo radi sa malim ministrantima i sa pjevačkim zborom. Vjeronauk obavlja četvrtkom i utorkom, a po jednom sedmično pođe i u Popoviće. Župa je u denatalitetu jer je rođenih bilo svega 20, vjenčanih 6, mrtvih 7. Crkva je ove godine /1959/ bila temeljito popravljena i iznutra obnovljena doprinosom župljanina Gruda, Pera Divizića rodom iz Radovčića, a sada nastanjena u S.A.D. ... Nevjenčanih ima 3–4 para i to uglavnom doseljenika. Još u mnogim kućama sela Radovčići i Popovići moli se krunica, ali nažalost kod mnogih je taj običaj pao u zaborav. U selu Popovići postoji izvjestan broj osoba i to u glavnom ženskih, koje su upisane u treći red sv. Frana, pa se i to smatra kao jedan stimulans za primanje svetih Sakramenata. Godišnji broj svetih pričesti u župi prelazi 700. O Uskrsu redovito pristupi oko 450–500 od čega oko 100 otpada na Popoviće, kamo svećenici redovito zalaze o Uskrsu i Božiću. Ako je slučaj da imaju svećenika kroz sve božićne blagdane onda se taj broj znatno povisi. Ni iz tog sela seljani ne običavaju redovito pohađati maticu nedjeljom i blagdanom, jer im je prilično daleko, ali kraj svega toga ima ih par koji idu skoro redovito bilo u Grudu bilo u Čilipe. Za vrijeme ljeta mladi svijet običava bez ikakvih skrupula nedjeljom odlaziti na kupanje i to na Igalo ili pod Popoviće, uvijek naravno na štetu svete Mise. Kinopredstave mame mladost, te se u kasne noćne sate čete mladog svijeta vraćaju u udaljena sela bez kontrole i paske starijih, ne bez štete za vjersko-moralni život.
- PRIDVORJE: ... Župa je dosta patrijarhalna i mnogi elementi modernog indiferentizma ili odbojnosti spram vjere, ovdje su nepoznati. Župa je i po svom smještaju prilično izolirana od kojekakvih novotarija koje mogu da djeluju na selo i seoski svijet. O božićnim blagdanima kao i o Uskrsu, u župi Pridvorje pristupi na svete sakramente Ispovijesti i Pričesti, oko 700–800 vjernika. Stalni pozitivni upliv vrši i franjevački samostan sa svojim osobljem, iako ne uvijek jednakim tempom. Selo Ljuta je najudaljenije od matice, pa zato i najindiferentnije. Odatle ljudi najmanje dolaze na sv. Misu. Djeca rado i u velikom postotku dolaze na vjeronauk. Kod mnogih obitelji se moli krunica, kod mnogih ne. Nažalost, ovdje je mnogo raširena psovka, pa i kod ženskog svijeta. Mladi svijet drži prilično do svoje časti i poštenja, iako ne sva sela u istoj mjeri... U župi ima rođenih 17, vjenčanih 13, umrlih 8. Civ. vjenč. 1... Vjernici zovu svećenika na vrijeme i svoje bolesnike na vrijeme srede. Sprovoda bez svećenika nema, a tako isto nema nevjenčanih ili nekrštenih. U župi djeluju i časne sestre Franjevke sa Danača, brinući se djelomično za crkvu maticu i zrače svojim dobrim primjerom među pridvorskim vjernicima koji ih rado gledaju i poštuju.

- DUBRAVKA: *Župa je prilično zainteresovana za vjerski život i prilična postotak vjernika pohađa crkvu... Vjeronauk održaje nedjeljom i četvrtkom gdje bude prisutno oko 60 % djece. Selo Vataje koje je najudaljenije od centra župe, najslabije pohađa maticu i djeca su dosta zapuštena. Tu je mnogo ukorijenjena psovka. Rado uvodi (župnik, nap. a.) kojekakve novotarije u crkvene funkcije i višeputa proizvoljno remeti ustaljene običaje, tako da se ljudi čude, a i negoduju. Broj godišnjih Pričesti se prilično popeo, zbog toga što župnik ozbiljno promiče pobožnost Prvih Petaka. Jedan stalan broj ljudi još uvijek stoji i gleda indiferentno, a neki upadno neprijateljski, razvoj vjerskog života u župi. U župi se na malo mjesta moli krunica. Psovka i kletva također u nekim selima caruju. Rođenih je bilo 11, vjenčanih 5, umrlih 4. Nekrštene djece ima 3, nevjenčanih 4, ukop bez svećenika 1. Javnih strašnih sablazni i grijeha nema...*
- ČILIP: *... Kroz godinu 1959. bilo je rođenih 35, vjenčanih 20, mrtvih 30. U mnogim kućama vlada lijepi običaj da se zajednički uveče izmoli krunica, ali nažalost i to se po malo gubi. Nevjenčanih i nekrštenih nema, a dva para žive u konkubinatu... U godini 1959. su doselile u ovu župu časne ss. Malog Isusa, koje su preuzele brigu oko crkve, crkvenog pjevanja i odgoja mladog svijeta. S tim u vezi župnik je proveo kampanju među iseljenicima u inostranstvu koji su izdašnom pomoći skoro omogućili gradnju nove zgrade, odnosno nadogradnje sadašnje župne kuće, gdje bi se spomenute časne sestre smje(s)tile... U župi ispomažu u dušobrižničkom redu još svećenici Don Pero Vuković i Don Marko Bošković, koji su dobrog ponašanja i obavljaju svoje dužnosti zdušno i sa požrtvovnošću.*
- O SVEĆENSTVU DEKANATA: *Svećenstvo ovog dekanata obavlja svakog mjeseca »duhovnu rekolekciju« pod vodstvom jednog od oo. Isusovaca iz Dubrovnika... Radi proširenja pastoralnog vidokruga dušobrižnici naizmjenice održe po jedno predavanje o kojoj aktualnoj temi, pridonoseći time svojoj ličnoj duhovno-moralno-svećeničkoj fizionomiji, a subraći nove pojmove o suvremenim vjerskim i kulturnim problemima. Prilikom rekolekcije svećenstvo se obično sjeti kakvim darom pojedinog bogoslova, stvarajući unaprijed atmosferu prijateljstva i skore suradnje na istom planu. Svećenstvo je međusobno povezano i kompaktno. Ozbiljnih trzavica nema. Rado priskače jedan drugom u pomoć i rado se pomagaju u različitim potrebama...⁸¹*

U ovom se Izvješću ne donose podaci o još dvije župe – Cavtatu te Stravči, koja obuhvaća ju Konavoska brda, najsiromašniji i najslabije naseljeni dio Konavala. Stravča, opterećena nizom problema, bila je predmet posebne rasprave konavoskog svećenstva 14. studenoga 1964., cilj koje je bio navesti biskupa da imenuje novoga stalnog dušobrižnika u ovu župu. Iz Izvješća s tog sastanka donosim dijelove:

- STRAVČA: *... Župa Stravča odavna nema stalnog dušobrižnika, te nije čudo da zbog toga mnogo strada duhovni život vjernika. Nedjeljom i blagdanom vjernici se rasprše u potrazi za nabavkom živežnih namirnica /u Cavtat, Dubrovnik, Gruda, Trebinje/, mladež se klatari amo-tamo, jer nema centralne točke tjedna koja ih je sakupljala oko crkve,*

⁸¹ Izvješće dekana Konavoskog dekanata o kanonskom pohodu župama 1959. godine. Broj: 1/60., od 4. I. 1960. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Fascikl – Dekanatski i kanonski pohodi i izvještaji od g. 1960. do 1967. uključno.

djece se ne poučavaju u vjeronauku, a mnogi, kad nema Mise, počinju obavljati manje težačke poslove oko kuće... Sistematske vjerske pouke nema u nijednom pogledu: ni za Prvu Pričest, ni za Krizmu, ni za zaručnike, tako da je stanje u svakom pogledu uprav očajno. Vjernici ove župe vide svećenika jedanput mjesečno, koji više manje uvijek u žurbi, obavi najnužnije i smjesta mora da odlazi, velikim dijelom njihovom krivnjom, jer nemaju duha gostoljublivosti i ne smatraju za potrebito pozvati svećenika i pružiti mu ono najminimalnije. U takvoj atmosferi svećenik se osjeća tuđ, nemoćan i napušten. Svete Mise su gotovo spale samo na veće blagdane, te Božić i Uskrs, kao i krsna imena. Naravno o nekom duhovnom ili euharistijskom životu ili pak vjerskom elanu, nema ni govora. Doduše bolesnici se sređuju na vrijeme i o tome vjernici, izgleda, vode nešto računa. Župa je dosta raštrkana /oko tri sata u promjeru/, te je i s te strane pastrizacija otežana jer se vjernici skoro nikada skupa i ne vide, pa dosljedno i ne mogu dati jedan drugom zorni primjer prakticiranja vjerskog života i zajedničkog nastupa u crkvi. Svako selo je prepušteno samo sebi, jer centar ne postoji... od ukupnog broja pučanstva ove župe jedne obične nedjelje, odnosno blagdana, prisustvuje svetoj misi tek oko 40 do 50 osoba. Mahom se opaža nedostajanje djece, a o ministrantima i pjevačima da se i ne govori. Izgleda da je najbolje selo Duba koje je udaljeno oko $\frac{3}{4}$ sata od matice, dok samo selo Stravča u čijoj se sredini nalazi crkva jest najgore u vjerskom pogledu. Ovdje baš u centru župe je mnogo raširena međusobna mržnja, svađa, prepirka i rastrganost patrijarhalnog načina života. U jednoj tako sićušnoj zajednici od dvadesetak kuća, lični odnosi su svedeni na minimum. Vidi se po tome da su nesložni i vjerski indiferentni, da se nitko nije našao da pali vječno svjetlo u Matici... iako crkva nije udaljena od najdaljeg domaćima više od tri minute. Posebna katastrofa prijeti župnoj crkvi, kući i čitavom okolišu oko crkve, kao i kapelama na području župe. Sve je zapušteno i sklono rušenju. Crkva Matica je izvana /s južne strane/ i iznutra u dezolantnom stanju. Vлага prodire sa svih strana, krov se ruši, crijepovi padaju. Slično je i sa župnom kućom. Prema izvještaju vlč. Don Marka Boškovića koji je tamo bio pred par dana i htio sakupiti domaćine, da se dogovore radi popravka crkve i kuće, nastala je gužva i svađa među domaćinima Stravče, tako da je isti svećenik morao odustati od daljnjeg potraživanja za rješavanje problema, jer je svaki napor postao iluzoran...⁸²

Kao što se vidi, svećenstvo je o župi i župljanima dalo lošu sliku. No ako se pogleda Izvještaj o kanonskoj vizitaciji koju je 1961. u Konavlima proveo biskupov izaslanik Karlo di Capurso, postaje jasno da je stanje ipak nešto bolje. Di Capurso, koji je Stravču pohađio 13. svibnja, navodi da se novčanim milodarima vjernika mogu (istina jedva, i to zbog rijetkog održavanja misa, ali ipak) pokriti troškovi bogoslužja (liturgijske potrebe, putni troškovi i nagrada svećenicima koji su dolazili misiti). U blagajni župe našao je svotu od 10.000 dinara, a u crkvi sve za službu potrebno crkveno ruho, rublje i posuđe, i to u dobrom stanju. Što se tiče župne crkve, ocijenio je da je u derutnom stanju te da i na njoj i na župnoj kući treba popraviti krov, no da su ipak u uporabnom stanju. Po pitanju pobožnosti pri vizitaciji crkva je bila puna vjernika koji su pomno pratili misu, dok je kod

⁸² Izvješće dekana Konavoskog dekanata Biskupskom ordinarijatu o sastanku svećenstva dekanata 14. XI. 1964. u Cavtatu. Broj: 33/64., od 16. XI. 1964. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Fascikl – Dekanatski i kanonski pohodi i izvještaji od g. 1960. do 1967. uključno.

djece iz udaljenijih sela župe zapazio slabije poznavanje vjere od onih iz Stravče, gdje su svećenici češće držali vjeronauk. Mještani su prema pridošlim svećenicima bili vrlo ljubazni – ugostili su ih u svojim domovima i ustupili im konje za dolazak i odlazak.⁸³ Dakle, di Capursovo iskustvo u Stravči je bolje nego što ga donosi izvještaj svećenstva. Može se pretpostaviti da je svećenstvo u nešto crnijim bojama prikazalo zbilja teško stanje u toj siromašnoj i terenom teškoj župi, ne bi li potaknulo biskupa na žurnije imenovanje stalnog župnika. Ako je to bila namjera, uspjela je. Već 1965. postavljen je u Stravču don Stjepan Kordić. Župljani su ga rado primili i odmah uključili djecu u vjeronauk i ministriranje. Uz to su sami skupili za popravak crkve i župne kuće 126.000 dinara te građevni materijal.⁸⁴ Stravču je iduće godine, nedugo prije smrti, pohodio i biskup Butorac. Osobno se uvjerivši u teške prilike, donirao je župi znatna materijalna sredstva kojima su izvršeni popravci na župnom dvoru i crkvi.⁸⁵

Osmo konavoska župa – Cavtat, aktivnim je vjerskim životom župljana, brojem prvopričesnika i krizmanika, održavanjem sakralnih objekata i milodarima Crkvi, spadala među vodeće u dekanatu.⁸⁶ Vidljivo je to kroz relativno brojne slučajeve konvertiranja na rimokatoličanstvo u ovoj župi, što nije bio slučaj u drugim župama dekanata,⁸⁷ te pri javnim vjerskim manifestacijama, u kojima je sudjelovao velik broj građana, uključujući i lokalne uglednike i intelektualce.⁸⁸ U životnosti župe je intenzivnim radom među pučanstvom važnu ulogu imao don Mate Bogišić, župnik Cavtata od 1955., te dugogodišnji konavoski dekan.⁸⁹

Navedena izvješća dobro prikazuju stanje vjere u Konavlima u vrijeme okončanja prve, po Crkvu najteže faze, te prelaze u novu fazu odnosa između Crkve i države.

Odjeci poboljšanja odnosa Crkve i države u Konavlima i gospodarski napredak

Prvi pozitivan potez komunističkih vlasti koji su konavoski svećenici osjetili bila je odluka Vjerske komisije SR Hrvatske iz 1961. da župe i samostane oslobodi plaćanja poreza kućarine, i to tako da oni ulože žalbe na razrez poreza, a državni će ih organi pozitivno

⁸³ Izvještaj Karla di Capursa Biskupskom ordinarijatu Dubrovnik o pohodu župama Konavoskog dekanata i podijeljenom sakramentu sv. Krizme djeci istih župa od 15. V. 1961. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Fascikl – Dekanatski i kanonski pohodi i izvještaji od g. 1960. do 1967. uklj.

⁸⁴ Izvještaj dekana Konavoskog dekanata Biskupskom ordinarijatu Dubrovnik o neslužbenom pohodu župi Stravča 17. VIII. 1965. Broj: 18/65., od 18. VIII. 1965. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Fascikl – Dekanatski i kanonski pohodi i izvještaji od g. 1960. do 1967. uklj.

⁸⁵ Dopis dekana Konavoskog dekanata Biskupskom ordinarijatu Dubrovnik o stanju u župi Stravča. Broj: 3/67., od 29. I. 1967. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Fascikl – Dekanatski i kanonski pohodi i izvještaji od g. 1960. do 1967. uklj.

⁸⁶ Izvještaj Karla di Capursa Biskupskom ordinarijatu Dubrovnik o pohodu župama Konavoskog dekanata i podijeljenom sakramentu sv. Krizme djeci istih župa od 15. V. 1961. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Fascikl – Dekanatski i kanonski pohodi i izvještaji od g. 1960. do 1967. uklj.

⁸⁷ Tako su 1952. u župi Cavtat Rimokatoličkoj crkvi pristupila dva pravoslavca, 1953. jedna pravoslavka, 1954. dva pravoslavca, 1955. jedan pravoslavac, 1956. jedan starokatolik, 1957. jedan pravoslavac, 1960. jedan starokatolik i jedan pravoslavac, 1965. jedan pravoslavac. Izvor: Knjiga prelazaka od 1941. god. i Knjiga prelazaka od 1953. god. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D.

⁸⁸ »Setemana velika u Cavtatu«, *Antena*, br. 1., 1. svibnja 1973., 5–7.

⁸⁹ Pismo-čestitka Mira Bratoša, župljanina Cavtata, don Matu Bogišiću povodom 50-to godišnjice svećeništva, od 23. VI. 1991. AŽUC. Fascikl – 50 godina svećeništva don Mate Bogišića.

riješiti, a ne putem zakona. Kako vlasti nisu željele da se za tu gestu dobre volje prema Crkvi dozna u javnosti, ta se odluka nije smjela objaviti u crkvenim tiskovinama, već je među svećenstvom širena interno.⁹⁰ Taj i niz drugih poteza koji su vodili poboljšanju odnosa između SKJ i Crkve svećenstvo i vjernici Konavala primili su sa zadovoljstvom, kao naznaku dolaska boljih vremena. Tako je don Mato Bogišić konstatirao: *Ako promatramo jugoslavensku situaciju sa međunarodnog aspekta, ili u kontekstu socijalističkih država koje gravitiraju prema Sovjetskom savezu ili istoku, vidimo razliku da se kod nas nalazi u službenoj formi najveće predstavništvo Svete stolice, papinski nuncij. Zar nam i njegova prisutnost ne ukazuje na nešto dobro i pozitivno: u krajnjoj liniji mi se imamo na koga pozvati i zatražiti zaštitu svog prava, što druge zemlje ne mogu, a to su sve one u istočnom bloku. Koje teške dane proživljavaju katolici u Poljskoj, Češkoj, Mađarskoj itd. Nemamo konkordat, ali postoji »Protokol« koji ipak nešto znači... a oni nemaju ni to.*⁹¹ Nisu se više događali ni fizički nasrtaji na svećenike i vjernike kao u ranijim desetljećima.⁹²

Novo je razdoblje bilo obilježeno realizacijom velikih kapitalnih projekata na prostoru Konavala: 1958. probijen je 10 km dug melioracijski tunel između Konavoskog polja i mora, a po okončanju melioracije posađeno 150 ha plantažnih vinograda. Na Grudi je 1962. izgrađena vinarija, a 1973. mljekara i stočna farma. U Popovićima 1972. pilana itd. Na području prometne infrastrukture stvoreni su još važniji objekti: 1962. u Čilipima je otpočela s radom zračna luka »Dubrovnik«, međunarodnog značaja, na kojoj je posao našao velik broj stanovnika, a 1965. okončana je izgradnja Jadranske magistrale kroz Konavle. Izgradnja moderne prometne infrastrukture stvorila je osnovu za razvoj turizma: u Molutu je otvoren auto-camp te otpočelo privatno izdavanje soba; Čilipi su postali središte konavoskog folkolora, što im je donosilo znatan promet izletnika; u Ljutoj je 1968. izgrađen elitni restoran »Konavoski dvori«, koji je donosio vrlo velike prihode. Ipak su najveće promjene nastupile u Cavtatu.⁹³ Poslije rata Cavtat s Obodom i Zvekovicom (5 kuća), po riječima don Mate Bogišića, bio je bijedno mjesto s tek *oko 600 stanovnika, sa 33 ruševine od zvonika do zvonika, a na »Placi« je bilo preko 30 vratiju na koja godinama nije došlo ni jedan dek boje. Prozori su imali istu sudbinu kao i unutrašnji prostori. Inventar je bio istrošen i skroman, a negdje upravo očajan...*⁹⁴ Zračna luka i Jadranska magistrala doveli su do velikog priljeva turista, primarno platežno sposobnih stranaca, te je turizam u Cavtatu krenuo naprijed ubrzanim tempom i doveo do preobrazbe gradića. Uz postojeći hotel »Cavtat« i dva radnička odmarališta, koja su pretvorena u hotele »Epidauros« i »Supetar«, godine 1963. gradi se hotel »Albatros«, 1966. hotel »Adriatic« te veliki de lux hotel »Croatia« 1973. godine, dok se mnoga građanska domaćinstva uključuju u turističku privredu. Cavtat se ubrzano pretvarao u jednu od najpoželjnijih turističkih destinacija na Jadranu. Otvaranjem velikog broja novih radnih mjesta u prometu i turizmu, stalnim

⁹⁰ Dopis Biskupskog ordinarijata Dubrovnik dekanima biskupije s dopisom zagrebačkog odvjetnika Zlatka Kuntarića o postupku s porezom kućarinom. Broj: 760/61., od 26. IX. 1961. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Fascikl – Dekanatski i kanonski pohodi i izvještaji od g. 1960. do 1967. uklj.

⁹¹ M. BOGIŠIĆ, *Svećenik pred problemom ateizacije*.

⁹² M. BOGIŠIĆ, *Galerija mojih suvremenika*.

⁹³ Augustin FRANIĆ, »Razvoj turizma u Konavlima«, *Konavle u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti*, sv. 2., Dubrovnik, 1999., 343–359.

⁹⁴ M. BOGIŠIĆ, *Galerija mojih suvremenika*.

rastom prihoda i standarda, Cavtat je postao gradić ugodnog življenja, koji je privlačio useljenike i iz Konavala i mjesta Dubrovačke rivijere i iz drugih krajeva Jugoslavije.⁹⁵ Godine 1971. Cavtat sa Zvekovicom i Obodom, selima koja su postala prigradska naselja, već je imao 1210 stanovnika,⁹⁶ a 1991. god. 2449 stanovnika.⁹⁷ Svjedok metamorfoze gradića don Mato Bogišić ovako je opisuje: *Cavtat se posve obnovio, razvaline nestale, ulice se poljepšale, Placa asfaltirala, izgradili se grandiozni hoteli, počeli nicat restauranti, trgovine, kafići i ostali splet u gospodarskom usponu. Po Obodu se podižu nove kuće, popravljaju stare, a tako isto počinje izgradnja kuća oko crkve sv. Jurja i na Zvekovici...*⁹⁸ Velika većina novodoseljenih stanovnika bili su katolici (uglavnom Hrvati), tako da je župa Cavtat postala brojem vjernika najbrojnija, a vjerskim životom najnaprednija u Konavoskom dekanatu, s tendencijom trajnog porasta. Tako je župa (Cavtat, Obod i pola Zvekovice) 1979. imala 400 obitelji i 1283 stanovnika. U župi je te godine bilo rođenih 26, vjenčanih 19, umrlih 8, prvopričesnika 21, krizmanika 46, dok je 158 osnovoškolaca pohađalo vjeronauk.⁹⁹

Izazovi novog vremena

Tako su u relativno kratkom vremenu Konavle doživjele golem napredak. Gospodarski prosperitet te prelazak s poljoprivrede na turizam, promet, trgovinu i industriju podigao je standard stanovništva i utjecao na mijene u svjetonazoru.

U očima stanovništva komunizam više nije bio samo »ideologija zla« koja širi nasilje i smrt te guši nadu u bolji život, kao što je bio slučaj u desetljećima poraća. Stoga je i članstvo u SKJ postalo privlačnijim nego do tada, pa se dio vjernika u tom razdoblju našao u dilemi između vjere i društvenog i poslovnog napretka.¹⁰⁰

Naime, KPJ je vjernike, kad ih već nije mogla »preobratiti« u ateiste, pretvorila u građane drugog reda. Formalno građani Jugoslavije nisu bili ograničeni u pravima zbog svojih vjerskih uvjerenja, pripadanja vjerskim zajednicama ili izražavanja vjerskih uvjerenja, međutim u životnoj praksi vjernici nisu imali jednake mogućnosti i iste šanse kao građani ateisti – članovi KPJ/SKJ. Naime, bez članstva u KPJ/SKJ nije bilo moguće obnašati bilo kakav važniji posao ili dužnost, a službeni stav SKJ bio je da je članstvo u Partiji nespojivo s religioznim uvjerenjima. Tako je ateizam, kao bitan dio marksizma, ostao preduvjet pripadnosti Partiji. Praksa uvjetovanja dobivanja boljih radnih mjesta, napredovanja u poslovnoj karijeri i ulaska u »gornje« društvene slojeve ulaskom u SKJ (što je značilo prihvaćanje ateizma), te potiskivanja građana drukčijih svjetonazora i religioznog uvjerenja na marginu društva, ostala je na snazi tijekom cijelog razdoblja komunističke vladavine.¹⁰¹ Položaj vjernika u komunističkoj Jugoslaviji podsjećao je na položaj perijaca u antičkoj

⁹⁵ A. FRANIĆ, *nav. dj.*

⁹⁶ Mirko KORENČIĆ, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857–1971.*, Zagreb, 1979., 218–226.

⁹⁷ *Popis stanovništva 1991. – narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima*, Republički zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 1992., 80–82.

⁹⁸ M. BOGIŠIĆ, *Galerija mojih suvremenika*.

⁹⁹ »Malo statistike župe Cavtat 1979. god.«, *Antena*, 1. siječnja 1980., 22.

¹⁰⁰ J. KRIŠTO, *nav. dj.*, 56.

¹⁰¹ J. KRIŠTO, *nav. dj.*, 56–57. i S. ZRINŠČAK, *nav. dj.*, 114–115.

Sparti – slobodnih građanima isključenih iz političkog života države.¹⁰² U takvim uvjetima dio vjernika odlučio se društveno-političko angažirati, a time i prihvatiti ateizam. Prema istraživanjima Instituta društvenih nauka iz 1964., katolici su se ipak pokazali najotpornijim dijelom jugoslavenskog stanovništva na ateističke utjecaje. Oko 70 % onih koji su se smatrali katolicima nije se ni na koji način društveno-politički angažirao.¹⁰³

Sve navedeno jasno se osjećalo i u Konavlima. Mnogi koji su u navedenim promjenama vidjeli prigodu za bolji život postali su članovi vladajuće partije te usvojili partijski ateistički svjetonazor. No kod znatnog broja tih pojedinaca ateizam je bio samo formalan. O tome don Mato Bogišić piše: *U razgovoru sa ljudima nailazio sam na liberalce, umišljene i nezrele individue koje neće da čuju za Crkvu, za popa, za sakramente, ali ateiste u pravom smislu nisam susreo... Najbliža je istini konstatacija, da će se pojedinci deklarirati kao ateisti, da bi se bolje uhljebili i postigli bolji položaj, a nikako iz osobnog i ličnog uvjerenja do kojega su došli zrelim promišljanjem. Znam za slučajeve gdje su neki ljudi iz naše okoline bili prije rata, pa i za vrijeme rata, uvjereni vjernici, međutim kad su se prilike promijenile promijenili su i oni kurs svog duhovnog broda i zaplovili u »ateističke« vode. Sav se taj ateizam svodi na to da se ne ide u crkvu, ne prima sakramente ni blagoslov kuće, a kakvo je stvarno stanje u duši, pogotovo u časovima krize, bolesti, smrti – to je sasvim drugo. Lično sam čuo na svoje uši, kad je jedan mali razgovarao sa svojim drugom i kaže: »Moja je mama sada upravitelj jednog poduzeća, i ona sada ne vjeruje, ali kad pođe u penziju, onda će opet početi vjerovati.« Mislim da je ovo vrlo ilustrativan primjer, kakvi su naši ateisti. Nešto nam kazuju i sprovodi: događaju se i smiješne stvari: čovjek bi htio i zaslužio crkveni pogreb, a svojta ne da, kao što ima i obrnutih slučajeva gdje ne bi čovjek zaslužio da mu se dođe, a svojta traži i po tri svećenika. Sada je pitanje: gdje je ateista.*¹⁰⁴

Da je SKJ bila svjesna kako su brojni bivši vjernici samo formalno prihvatili ateizam, vidi se iz analize koju su 1961. pod nazivom »Politički i idejni problemi u vezi sa religijom« napravili stručnjaci SKJ po nalogu Centralnog komiteta. U njoj se konstatira da se zbog religioznosti iz SKJ godišnje izbaci prosječno 2.400 članova, najviše katolika.¹⁰⁵

No i bez ulaska u Partiju, u cijelom se dekanatu 60-ih godina počela osjećati »erozija« vjere. Naime, i »obični« ljudi počeli su intenzivnije živjeti u ateiziranom svijetu, u ozračju društvenih gibanja koja su malo-pomalo raskidala homogenu masu vjernika, koji su sve donedavno neupitno vjerovali u Boga i nadzemaljske vrijednosti. Ono što se nije postiglo nasiljem prvih desetljeća komunističke vlasti, životna je svakodnevnica postupno donosila.¹⁰⁶ Tako 1964. dekan Bogišić izvještava biskupa Butorca da je u konavoske župe *prodro moderni duh dekristijanizacije u raznim oblicima*, zbog čega je oslabilo pohađanje misa te svi drugi oblici pučke pobožnosti i vjerskog života. Uz odranije vjerski indiferentnu župu Pločice (od 1200 registriranih vjernika oko 100 osoba nedjeljom prisustvuje misi, slabo pohađanje vjeronauka), problematična je postala i njoj susjedna župa Vitaljina. Dekan izvještava da u župi nedjeljnim misama prisustvuje tek između 10 i 15 % stanovnika, na

¹⁰² V. V. STRUVE i D. P. KALISTOV, *Stara Grčka*, Beograd, 2000., 104–105.

¹⁰³ *Jugoslovensko javno mnjenje...*, 115–124.

¹⁰⁴ M. BOGIŠIĆ, *Svećenik pred problemom ateizacije*.

¹⁰⁵ Milorad EKMEČIĆ, *Dugo kretanje između klanja i oranja – Historija Srba u Novom veku (1492–1992.)*, Izdavač Zavod za udžbenike, Beograd, 2007., 377–378.

¹⁰⁶ M. BOGIŠIĆ, *Svećenik pred problemom ateizacije*.

Uskrs se svega 70–80 vjernika pričesti, a o Božiću još manje. Drastično je opalo i pohađanje vjeronauka. Na kraju zaključuje: *Vjernici ove župe su prilično indiferentni spram crkve i više su formalisti nego li čvrsti vjernici. Katolička štampa im je potpuno strana, a tako isto mnogima i sveti Sakramenti. Moralna visina mladića i djevojaka nije zavidna, a opaža se da se i u ovu župu po malo uvlači duh modernog bezvjerja.*¹⁰⁷

Promjena je još drastičnija ako se ima u vidu tvrdnja don Balda Mladoševića, rođenog u Vitaljini, da je u toj župi prije Drugoga svjetskog rata 80 % mještana redovito pohađalo mise.¹⁰⁸ Možda se to stanje može objasniti vezanošću Vitaljine uz obližnji Herceg-Novi i drastično provedenu ateizaciju u Crnoj Gori.

U ostalim župama stanje nije bilo ni blizu tako loše kao u jugoistočnim Konavlima, premda je u usporedbi s ranijim posvuda bilo zamjetno slabije pohađanje misa: u Čilipima 60 %, a za većih blagdana više; Dubravci 48 % vjernika; na Grudi za većih blagdana 66 %, inače znatno slabije, dok je najbolje stanje bilo u Pridvorju. Zanimljivo je spomenuti da su crkve više pohodili muškarci no žene. Slabije se pohađao i vjeronauk: u Čilipima 80 %, u Dubravci oko 65 % djece, za Grudu se navodi da djeca slabo pohode vjeronauk te da je u Pridvorju zbog nemarnosti roditelja oslabilo inače ranije 100 % pohađanje vjeronauka, i to posebice kod stanovnika Ljute i Kune.

Iako se egzaktni podaci donose samo za župe Dubravka i Čilipi, vidljiv je lagani porast broja nekrštenih (Dubravka troje, Čilipi jedno dijete), crkveno nevjenčanih parova (u Čilipima dva, u Dubravci šest), bez prve pričesti (u Čilipima dvoje, u Dubravci troje djece), nekrizmanih (u Čilipima dvoje, u Dubravci dvoje) i ukopanih bez svećenika (u Dubravci dvoje). Moljenje krunice u obiteljima je posve zamrlo, kao i većina drugih oblika pučke pobožnosti, dok se vjerski tisak slabije čitao.¹⁰⁹

Iz navedenog je očito da je došlo do slabljenja religioznosti. Odnos prema religiji najbolje se vidi iz odnosa prema molitvi, najbitnijem elementu kršćanstvu i najboljem pokazatelju religioznosti. Najvišim stupnjem religioznosti smatra se redoviti odlazak u crkvu i obavljanje molitve kod kuće, niži je stupanj ako se to čini povremeno, a najniži ako se osoba izjašnjava vjernikom, ali ne odlazi u crkvu niti se uopće moli, što je odlika tzv. »pokolebanih vjernika«. Slabljenje religioznosti i vjerskog svjetonazora među katolicima pojava je zamjetna u ovom razdoblju u cijeloj Jugoslaviji.¹¹⁰

Premda je među svećenstvom Konavoskog dekanata smatrano kako *u ovim našim sredinama... nije vrijeme za uzburu, doklegod imamo otvorene crkve, vjeronauk, crkvena vjenčanja, pogrebe... procesije, slave, hodočašća, postoje neke komisije za vjerska pitanja što automatski pretkazuje prisutnost vjere i njezino priznanje sa vrha političke*

¹⁰⁷ Izvješće dekana Konavoskog dekanata o pohodu župama kroz 1964. god. Broj: 4/65. od 26. I. 1965. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Fascikl – Dekanatski i kanonski pohodi i izvještaji od g. 1960. do 1967. uklj.

¹⁰⁸ B. MLADOŠEVIĆ, *Moja razmišljanja o Konavlima...*

¹⁰⁹ Izvješće dekana Konavoskog dekanata o pohodu župama kroz 1964. god. Broj: 4/65. od 26. I. 1965. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Fascikl – Dekanatski i kanonski pohodi i izvještaji od g. 1960. do 1967. uklj.

¹¹⁰ Prema istraživanju Instituta društvenih nauka Beograd iz 1964. godine, 21,6 % katolika u Jugoslaviji je redovito odlazio u crkvu i molio se kod kuće, 40,6 % povremeno, 28,2 % je vjerovalo, ali nije išlo u crkvu niti se molilo, 9,6 % nije odgovorilo i bilo je nepoznato. *Jugoslovensko javno mnjenje...*, 118–121.

piramide,¹¹¹ mijene u svjetonazoru pastve te rezultati ateizacije su ih zabrinjavali.¹¹² Među njima je vladala bojazan da su vjernici u uvjetima u kojima su vladajući komunisti imali u rukama sva sredstva utjecaja na ljude, posebno na mlade, izvrgnuti *vrtilogu modernog otpadništva od Boga* koji je već *znatan broj ljudi* (doveo nap. a.) *u zablude koje i sada klijaju u svijetu*. Kako to konstatira dekan Bogišić: *Cilj je ateizma bio izbrisati Boga iz ljudskog društva. U nas* (misli se na Jugoslaviju, nap. a.) *bi se to moglo kazati, da je nekako na pola u izvršenju programa. Nije službeno proglašen ateizam kao npr. u Albaniji. Crkve su otvorene, stjerani smo u sakristiju, ali je vjera proklamirana kao privatna stvar, što ne znači pravi progon vjere.*¹¹³ Svjesni da vladajuća partija nije promijenila cilj, već samo sredstva, konavosko je svećenstvo marksistički ateizam i dalje doživljavalo kao najveću opasnost i zlo svog vremena, kojem se treba svim snagama suprotstaviti.¹¹⁴

Drugi vatikanski koncil

Velik izazov tog vremena bile su i odluke Drugoga vatikanskog koncila (1962.–1965.). U sklopu rješavanja niza unutarnjih pitanja, na Koncilu su donesene i odluke o »posadašnjenuju« (aggiornamento), tj. o nizu reformi, kojima je svrha bila omogućiti Crkvi moderan razvoj u posve novim okolnostima nastalima poslije Drugoga svjetskog rata. Reforme su značile prekretnicu u mnogim segmentima života Crkve, a najuočljivije su bile one vezane uz liturgijsku reformu – uvođenje narodnih jezika umjesto latinskog, prerada liturgijske sheme i aktivno sudjelovanje puka u liturgiji. Svrha te reforme bila je vjernicima misu učiniti razumljivijom i prihvatljivijom, privući narod Crkvi i navesti ga na djelatnije sudjelovanje u liturgiji, a time i punije življenje vjere.¹¹⁵

Konavoski su župnici, u godinama poraća suočeni s borbenim ateizmom, nastojali što manje mijenjati u radu i obvezama kakve su vladale po župama *da ometemo bilo kakovu grupu takozvanih ranijih nezadovoljnika, što nije novost, jer ih je uvijek i u svim župama bilo i biti će.*¹¹⁶ Stoga su ih koncilski zahtjevi za drastičnom »obnovom liturgije« stavili pred velik i osjetljiv zadatak. No s obzirom da je većina svećenika željela i mnogo očekivala od koncilskih reformi, s voljom su pristupili njihovoj provedbi, i to svaki župnik tempom koji si je sam zadao.¹¹⁷ Uvođenjem hrvatskog jezika, postavljanjem oltara i okretanjem svećenika prema puku 1968. u Cavtatu je počela provedba liturgijske reforme. Posljednja župa u kojoj je uveden hrvatski jezik bila je Gruda – u prosincu 1969. Prije samog uvođenja župnici su nastojali provesti određene pripreme među župljanima, posebno djecom. Vjernici su nestanak latinskog i odlazak narodnog jezika dobro primili, premda *ih je bilo, a i danas ih ima, koji govore da im je draže bilo kada je Misa bila na latinskom i da ne bi*

¹¹¹ M. BOGIŠIĆ, *Svećenik pred problemom ateizacije*.

¹¹² »Proslava nacionalnih jubileja u Konavlima«, *Antena*, 1. rujna 1979., 6–8.

¹¹³ M. BOGIŠIĆ, *Svećenik pred problemom ateizacije*.

¹¹⁴ Isto.

¹¹⁵ B. GOLUŽA, *Povijest Crkve*, 508–514.

¹¹⁶ B. MLADOŠEVIĆ, *Moja razmišljanja o Konavlima...*

¹¹⁷ Baldo MLADOŠEVIĆ, *Obnovljena liturgija i naše konavoske župe od kada je uveden narodni jezik – referat sa sastanka svećenstva 18. I. 1975.*, AŽUC. Fascikl – sastanci svećenstva dekanata.

žalili i daleko negdje otići da slušaju na latinskom sv. Misu kako još 1977. g. izvještava župnik Grude don Baldo Mladošević.¹¹⁸

Osim hrvatskog jezika vjernici nisu baš najbolje primili ostale reforme, tako da, kako u svojoj analizi iz 1975. navodi don Baldo Mladošević: *u nijednoj našoj župi nije se osjetio prirast slušaoca svetih Misa. Naš konavoski Božji narod ne voli stalno tumačenje i prekidanje obreda radi tumačenja. Sjećam se kako se veliki dio uskomešao kada je na Slavlju Križa u Pridvorju Franjevački provincijal stalno tumačio, da su neki jednostavno otišli van jer rekoše da Misa nije priredba.*¹¹⁹

Vjernici su u liturgiji teško prihvaćali novi uvodni pozdrav i ispovijed, recitiranje »Slave« i »Vjeronanja« te pripjevne psalme, a velik problem pravila im je i loše prevedena Biblija na hrvatski jezik, pa su se svojim župnicima tužili *da im je jako teško shvatiti sadržaj onako jadno prevedenog svetog teksta. Stavimo ruku na prsi i priznajmo da je i nama ista muka, jer nam izgleda da su se takozvani jezični stručnjaci trudili kako će sveti tekst biti kompliciranije preveden.*¹²⁰

Usvajanje liturgijskih novosti vrlo je dugo trajalo. Tako još 1982. don Baldo Mladošević izvještava kako je *u svim konavoskim župama sudjelovanje aktivno u župnim sv. Misama još uvijek na početku. Oni, koji pjevaju, ne daju se s kora u narod da animiraju za zajedničko pjevanje i molenje, pa ni časne sestre gdje ih ima. Djeca još nekako da odgovaraju, a stariji ma nitko, jer su oni naučili doći na sv. Misu, a ne zajednički slaviti sv. Misu. Mišlim da nije tako na pojedinim filijalama po župama, ali sve je ovo znak, da je ovaj narod tvrde šije, kako bi Mojsije rekao, te se ne daju angažirati nego samo na svoj način.*¹²¹ Osim u molitvama, vidjelo se to i pri pričesti. Koncilska je reforma predviđala da što veći broj vjernika pristupi pričesti, što u Konavlima nije dobro primljeno. Vjernici se ne bi pričestili *ako se prije neposredno ne ispovjede*, što je, po mišljenju don Balde Mladoševića, *čak i sretnije nego kao što je u raznim zapadnim zemljama gdje se izgubio opći pojam o grijehu te ljudi vjernici jure na sv. Pričest možda i u najtežim grijesima.*¹²²

Budući da su nova pravila župnicima dopuštala slobodu izbora obrasca dužine obavljanja obreda i čitanja, ta se neujednačena razlika na malom prostoru Konavala lako uočavala, pa su vjernici često svećenicima upućivali kritike zašto se npr. u nekoj župi krštenja i pogrebi vrše s misom i homilijom, a u nekima ne.¹²³

Na kraju svojih analiza o pokoncilske pastoralnom djelovanju u Konavlima, don Baldo Mladošević zaključuje *da ni obnovljena liturgija ni naš trud nisu pomakli na bolje naše vjernike i da se nitko od nas ne može ponositi da dobro radi, kada ni u jednoj župi već godinama nema ni jednog svećeničkog zvanja ni redovničkog,*¹²⁴ *te uz usklik Oh kako bi to svima nama napunilo srce radošću, kada bi taj najveći čin Bogoštovlja na ovoj zemlji i*

¹¹⁸ J. VELNIĆ, *nav. dj.*, 43–44. i Baldo MLADOŠEVIĆ, *Uspjesi i neuspjesi našeg pastoralnog djelovanja u ovo pokoncilsko doba u Konavlima* – referat sa sastanka svećenstva 11. X. 1977., AŽUC. Fascikl – sastanci svećenstva Konavoskog dekanata.

¹¹⁹ B. MLADOŠEVIĆ, *Obnovljena liturgija i naše konavoske župe...*

¹²⁰ *Isto.*

¹²¹ B. MLADOŠEVIĆ, *Moja razmišljanja o Konavlima...*

¹²² B. MLADOŠEVIĆ, *Obnovljena liturgija i naše konavoske župe...*

¹²³ B. MLADOŠEVIĆ, *Uspjesi i neuspjesi našeg pastoralnog djelovanja...*

¹²⁴ *Isto.*

naše vjernike Konavala više oduševio i privukao oltaru iskazuje nadu da jedini Gospodin zna dali će ovakova liturgija biti više prikladna za čovjeka 21. stoljeća nego za ovaj konac 20., kada čovjek jedva što drugo misli nego da se nekako snađe u ovim promjenama na svim razinama...¹²⁵

U svemu navedenom Konavle se nisu razlikovale od ostatka katoličkog svijeta, gdje je novi izgled mise također dobrano 'uznemirio duhove', te se mnogi vjernici nisu dugo mogli pomiriti s koncilskim reformama.¹²⁶

Antena – vjesnik župe sv. Nikole u Cavtatu

U duhu reformi koji je zavladao nakon Drugoga vatikanskog koncila te ozračju određene demokratizacije društva, u Katoličkoj crkvi u Jugoslaviji osjetila se živost i težnja za većim sudjelovanjem u društvenom životu, posebice u korištenju sredstava javnog priopćavanja.¹²⁷ Tako je 1973. don Mato Bogišić u Cavtatu pokrenuo župni list – »Antena«. List je bio zamišljen kao svojevrsni informativni bilten župa Konavoskog dekanata o *stanju Božjeg naroda na ovom dijelu naše biskupije* koji bi trebao *da posluži vjernicima za informacije, vijesti i slični servis kao što služi antena za televizor...*¹²⁸ »Antena« je, kako je opisuje don Mato Bogišić, bila *skroman listić, skromnog obima i lica, ali eto – jedini borac katoličke štampe*.¹²⁹ Naime, tijekom Drugoga svjetskog rata ugasio se »List Dubrovačke biskupije«. U desetljećima poraća postojale su samo »Obavijesti Biskupskog Ordinarijata« – interni bilten u kojem su objavljivane odluke i obavijesti Ordinarijata i koji nije bio namijenjen vjernicima.¹³⁰

U Korčuli je 1964. pokrenut župni list »Lantern sv. Marka«, čiji je sadržaj uglavnom bio lokalni,¹³¹ i nije dospijevao do Konavala, gdje se u to vrijeme osjetila potreba za vjerskim tiskom lokalnog karaktera, što je i navelo don Matu Bogišića na pokretanje »Antene«. ¹³² Inače se u Konavlima čitala relativno velika količina vjerskog tiska. Tako se npr. u župi Cavtat 70-ih godina čitalo »Glas Koncila«, »Kanu«, »Mali Koncil«, »Veritas«, »Glasnik Srca Isusova i Marijina«, »Blagovijest«, »Mariju«, »Tavelića«, »Radosnu Vijest« i »Ognjišta«. ¹³³

Don Mato Bogišić je »Antenu« opisao kao *skroman listić*, što je vanjštinom doista i bio. Tekstovi su pisani na pisačem stroju za matrice, koje su se potom umnažale na šapirografu. Glavninu posla, od pisanja i ilustriranja, preko »tiska« do ručnog uvezivanja, obavljao je don Mato Bogišić. Koliki je to fizički i vremenski posao bio, suvišno je spominjati. Tako napravljena, »Antena« nije bila izgledom reprezentativna, što joj i nije bila svrha, već biti *trublja Evanđelja koja nikad ne prestaje pozivati, opominjati, poučavati... mali žižak u zamračenoj noći, vodič u bespućima današnjice, svjetionik i indikator nebeskih*

¹²⁵ B. MLADOŠEVIĆ, *Obnovljena liturgija i naše konavoske župe...*

¹²⁶ B. GOLUŽA, *Povijest Crkve*, 508–514.

¹²⁷ J. KRIŠTO, *nav. dj.*, 49–55.

¹²⁸ »Pozdrav čitaocima Antene«, *Antena*, – vjesnik župe Cavtat, Cavtat, br. 1., 1. svibnja 1973., 2–4.

¹²⁹ »Antena, punoljetna«, *Antena*, br. 96., 1. ožujka 1989., 18.

¹³⁰ »Uvodnik«, *Dubrave hrid*, br. 1., 29. VI. 1994., 5.

¹³¹ »O Lanterni sv. Marka od 1964. do 1986. g.«, *Lantern sv. Marka*, Korčula, br. 1. 1997., 3.

¹³² B. MLADOŠEVIĆ, *Obnovljena liturgija i naše konavoske župe...*

¹³³ »Malo statistike župe Cavtat 1979. god.«, *Antena*, 1. siječnja 1980., 22.

*perspektiva, koji može pomoći suvremenom lutaocu, da se snađe u vrtlogu ideja i ideologija koje igraju pomamno kolo...*¹³⁴

»Antena« je pisala o životu župnih zajednica Konavala i njihovu radu, ukazivala na lokalne događaje i probleme. Stoga su u svakom broju bile neke stalne rubrike, poput uvodnog slova urednika, kronika liturgijskih i nekih svjetovnih zbivanja proteklog razdoblja, najava liturgijskih događaja za sljedeće razdoblje, nekrolog u spomen pokojnika (uglavnom za Cavtat), a uz to je često iznesen i neki posebni problem vezan uz obitelji, mlade, liturgiju, crkvu, vjeronauk i sl. Osim vjerskih tema i tema iz svakodnevnog života, u »Anteni« je objavljen vrlo velik broj tekstova iz povijesti Konavala (npr. povijest župa u nastavcima), s jasnih hrvatskih nacionalnih polazišta, te o prirodnoj i kulturnoj baštini Konavala: planinama, izvorima vode, špiljama, crkvama, bratovštinama, fortifikacijama, umjetninama, tradicijama i sl.¹³⁵

Najveći dio tekstova osobno je napisao don Mato Bogišić, a u kreiranju »Antene« povremeno su sudjelovali i drugi župnici Konavala, kao i vjernici, poput Pera Vukića, koji je godinama pisao razne feljtone o prošlosti Konavala.¹³⁶ Bilo je dosta suradnika i izvan Konavala. No bila su to vremena kada je suradnja u vjerskom listu, makar i o najnevinijoj temi, mogla autoru uzrokovati raznih, pa i ne malih neugodnosti. Stoga se dio suradnika nije potpisivao, ili su to činili samo inicijalima, odnosno pseudonimom.

Zanimanje za »Antenu« pokazao je i pozitivne ocjene dao vrh Katoličke crkve,¹³⁷ svećenstvo¹³⁸ i vjernici biskupije,¹³⁹ koji su don Mati Bogišiću uz moralnu davali i novčanu potporu, zahvaljujući čemu je list opstao.¹⁴⁰ Za razliku od njih, komunističke vlasti na pojavu novih crkvenih tiskovina, pa i »Antene«, nisu blagonaklono gledale.¹⁴¹ Nakon »Antene« u periodu komunizma svećenstvo se u južnim krajevima upustilo u sličan pothvat samo u Mostaru, gdje je 1980. pokrenuta »Crkva na kamenu«, glasilo Mostarsko-duvanjske i Trebinjsko-mrkanjske biskupije.¹⁴²

¹³⁴ »Ponovni susret«, *Antena*, br. 104., 1. srpnja 1990., 1.

¹³⁵ U vrijeme dok se forsiralo bratstvo i jedinstvo, don Mato Bogišić pisao je istinu o odnosu između Konavljana i srpsko-crnogorskih stanovnika zaleđa: »Sa zaleđem se trgovalo, ali nije prijateljevalo. Tek tu i tamo kakvo naglašenije poznanstvo i – gotovo. Njih nije nikad nitko pozivao na slavu 'krsnog imena', niti se išlo njima na 'slavu'. Distanca je bila velika i neka neispisana odbojnost koja je ljude držala na izvjesnoj udaljenosti.« »Likovi naših svećenika«, *Antena*, br. 96., 1. ožujka 1989., 13–14.

¹³⁶ »Konavle i Dubrovnik u vrijeme Turaka«, *Antena*, 1. srpnja 1980., 2–4. i 1. rujna 1980., 11–12.

¹³⁷ »Antena na Radio Vatikanu«, *Antena*, 1. ožujka 1980., 16.

¹³⁸ U pismu-čestitici u povodu 100. broja »Antene«, don Stanko Lasić, župnik Smokvice, 6. V. 1989. piše: »Čestitam na trudu i uspjehu da u župskom listu saberete i pružite prikladno i zdravo štivo za sve slojeve Božjeg naroda, povezujući tako vješto prošlost sa sadašnjošću, stvarajući dobre temelje za vrijeme koje dolazi. Pratim pomno Vaš list od prvog broja i veselim se kad u njemu nađem ne samo lokalne vijesti o aktivnostima u konavoskom dekanatu nego i korisnih članaka iz bogate kulturne baštine naše biskupije. »Antena« pokriva i dio Boke i Hercegovine čime prerasta granice jedne župe i dekanata... AŽUC. Kutija župnih spisa 1989.«

¹³⁹ »Čestitike uz 100-ti broj 'Antene'«, *Antena*, br. 101., 1. I. 1990., 19–20.

¹⁴⁰ »Ponovni susret«, *Antena*, br. 104., 1. srpnja 1990., 1.

¹⁴¹ Političko-sigurnosna procjena Savjeta za zaštitu ustavnog poretka Skupštine Zajednice općine Split, za razdoblje od 1. I. do 20. VI. 1978. Broj: 02-36/19-1978., od 17. XI. 1978. AUDUDNŽ. Fond SO Dubrovnik. Uvez – Povjerljivo a/a.

¹⁴² *Istina oslobađa – zbornik biskupa Pavla Žanića*, priredio Tomo Vukšić, Mostar, 1992., 282.

»Antena« je kontinuirano izlazila do rujna 1991. godine, prosječno četiri puta godišnje, s tiražom od 300 primjeraka.¹⁴³ Najviše je u jednoj godini izašlo pet brojeva, i to 1991. godine.¹⁴⁴ Sveukupno je tiskano 111 brojeva (posljednji 1. rujna 1991.), da bi srpsko-crnogorska agresija prekinula daljnji izlazak ovog lista.

Jačanje aktivnosti Crkve

Proces demokratizacije u Jugoslaviji bio je početkom 70-ih godina prekinut gušenjem »Hrvatskog proljeća« 1971., nakon čega je uslijedilo razdoblje progona političkih neistomišljenika. I Katolička crkva ponovno se našla pod udarom protucrkvne kampanje. Optuživana je za podršku »Hrvatskom proljeću« te za aktivno promicanje »malograđanskog nacionalizma« i »prozapadnog liberalizma«. Otvoreni i prilično ujednačeni javni (medijski i administrativni) napadi na Katoličku crkvu nastavili su se do kraja komunističke ere u Jugoslaviji.¹⁴⁵ Nastavljen je i nikad prekinuti snažni nadzor državnih organa nad Crkvom,¹⁴⁶ koji je pojačavan do maksimuma u kriznim trenucima, poput npr. smrti predsjednika SFRJ Josipa Broza Tita 1980. Tako iz »Informacije o aktivnostima vjerskih zajednica u vrijeme nacionalne žalosti povodom smrti Predsjednika Josipa Broza Tita«, koju je na zahtjev Republičke komisije sastavio Antonio Salvia, tajnik Komisije za odnose s vjerskim zajednicama općine Dubrovnik, vidimo da se pratilo ne samo kako su se ponašali dubrovački svećenici, u kojim se crkvama održala »Misa za domovinu«, već i da *za vrijeme ceremonijala posljednjeg oproštaja s Predsjednikom Josipom Brozom Titom zvonila su zvona u svim crkvama u duljini od 5 minuta, ali ne u isto vrijeme; negdje su zvona klecala, negdje zvonila....*¹⁴⁷ Doslovce se pratilo kako zvone crkvena zvona!

Premda je vrijeme od ranih sedamdesetih do propasti komunizma bilo obilježeno stalnim trzavicama i javnim sukobima države i Katoličke crkve, koji su pojačani 80-ih godina, kada je na čelo Crkve došao osvjedočeni borac protiv komunizma papa Ivan Pavao II., a u Jugoslaviji izbila teška gospodarska i politička kriza koja je iz temelja uzdrmala vlast SKJ,¹⁴⁸ razina postignutih građanskih sloboda, razina odnosa između Vatikana i SFRJ omogućavali su Crkvi da pristupi razvoju vlastitog sustava unutarnjih aktivnosti i organizacija, svrha kojih je bila privlačiti katolike i držati ih podalje od komunistički organizacija i njihova utjecaja.

¹⁴³ Dopis Župnog ureda Cavtat Jugoslavenskom bibliografskom institutu od 14. VI. 1991. AŽUC. Kutija župnih spisa 1990.-1992.

¹⁴⁴ Molba župnog ureda Cavtat za umnažanje i raspačavanje župnog lista »Antena«, br. III/1991. ABD. Fond: Sig. 2 – B.D., Spisi Ordinarijata. Broj: 186/1991. Primitljeno: 24. IV. 1991. Kut. 1991.

¹⁴⁵ J. KRIŠTO, *nav. dj.*, 53–54.

¹⁴⁶ Izvod iz stenografskog zapisnika zajedničke sjednice svih vijeća Sabora SR Hrvatske, održane 13. travnja 1979. – Zlatko Uzelac, republički sekretar za unutrašnje poslove – uvodno izlaganje o stanju sigurnosti u SR Hrvatskoj. Prilog dopisa Sabora SR Hrvatske SO Dubrovnik. Broj: str. pov. 39/1-1979. od 20. IV. 1979. AUDUDNŽ. Fond SO Dubrovnik. Uvez – Strogo povjerljivo a/a.

¹⁴⁷ Informacija Izvršnog vijeća SO Dubrovnik – Komisije za odnose s vjerskim zajednicama Republičkoj komisiji za odnose s vjerskim zajednicama, o aktivnostima vjerskih zajednica u općini Dubrovnik u vrijeme nacionalne žalosti povodom smrti Predsjednika Josipa Broza Tita. Broj: Pov. 01-6/1-80., od 13. lipnja 1980. AUDUDNŽ. Fond SO Dubrovnik. Uvez – Povjerljivo a/a.

¹⁴⁸ Želimir PULJIĆ, *Vatikan i Dubrovnik – povodom pohoda pape Ivana Pavla II. Hrvatskoj u rujnu 1994. god.*, Dubrovnik, 1994., 9–23, 107–124.

Već je navedno da je konavosko svećenstvo komunistički ateizam doživljavalo kao najveće zlo svog vremena, kojem se treba svim raspoloživim sredstvima suprotstaviti. Usprkos svim ograničenjima koja su im nakon 1944. bila nametnuta, konavoski dušobrižnici ipak nisu nikada dovedeni u stanje potpunog onemogućavanja rada. Pred njima je dalje bilo *široko polje individualne obrade, ličnog susreta, pohoda obitelji, raznih susreta, pa i hodočašća gdje svećenik može da djeluje, a sve u okviru postojećih državnih zakona*.¹⁴⁹

I oni su tijekom 70-ih i 80-ih godina zbilja vrlo dobro koristili te mogućnosti. Uz uobičajenu pastorizaciju, velik dio njihovih napora bio je usmjeren ka mlađoj populaciji. Naime, jedna od mjera koja je najteže pogodila Crkvu u Jugoslaviji, pa i u Konavlima, bila je izbacivanje vjeronauka iz škola – *znamo da je naš veliki minus i duhovni deficit što ne možemo u škole da predajemo vjeronauk. Tu smo dosta prikraćeni i amputirani*.¹⁵⁰

Izbacivanjem vjeronauka i uvođenjem marksističkog odgoja u škole, komunistička je država nastojala Crkvi »podsjeći korijenje«, kako bi joj se u budućnosti posve suzilo područje djelovanja.¹⁵¹ To je za posljedicu imalo da je kod mlađih bilo zamjetnije ateističko izjašnjavanje.¹⁵² Svjesni da duhovni život budućih generacija Konavala ovisi o vjerskoj pouci,¹⁵³ svećenici su intenzivno radili na vjeronaučnom odgoju mlađih naraštaja.¹⁵⁴ Iz već navedenih Izvješća o stanju dekanata iz 50-ih i 60-ih godina, vidljivo je uz koliki su trud i kakve sve probleme vršili te aktivnosti. Osim objektivnih problema (manjak vjeronaučnog prostora, velike razdaljine između sela koje je trebalo prelaziti pješice ili na konju i sl.), velika je smetnja bio i dio djelatnika konavoskih osnovnih škola. Oni su osnivali sportske i druge grupe te održavali njihove aktivnosti nakon redovne nastave, u terminima koje su župnici odredili za vjeronauk. Uz to nastavnici su se znali tijekom nastave izrugivati s »popovima« i vjerskim odgojem, te tako nastojali udaljiti djecu od Crkve i vjeronauka.¹⁵⁵ Kao odgovor na taj izazov, svećenici su za polaznike vjeronauka organizirali niz dodatnih aktivnosti, kao npr. kraćih izleta po dubrovačkoj općini na kojima su djeca, uz ostalo, upoznavana sa sakralnom baštinom svoga zavičaja.¹⁵⁶

Zahvaljujući »Anteni« možemo vidjeti koliko je bio širok dijapazon primijenjenih aktivnosti koje je s mladima župe Cavtat organizirao don Mato Bogišić. Uz dječji crkveni zbor,¹⁵⁷ u Cavtatu su organizirane amaterske kazališne predstave i koncerti vjerskog karaktera. S njima se otpočelo 70-ih godina i u prvo su ih vrijeme povremeno održavali sjemeništarci iz Dubrovnika. Predstave su imale odličan odjek i privukle brojnu publiku u crkvu.¹⁵⁸ Stoga je odlučeno da se te aktivnosti pokuša izvesti »vlastitim snagama«. Godine 1980. je za prvopričesnike, njihove roditelje i turiste organizirana amaterska predstava, tj.

¹⁴⁹ M. BOGIŠIĆ, *Svećenik pred problemom ateizacije*.

¹⁵⁰ Mato BOGIŠIĆ, *Svećenik pred problemom ateizacije*.

¹⁵¹ Izvod iz stenografskog zapisnika zajedničke sjednice svih vijeća Sabora SR Hrvatske održane 13. travnja 1979. – Zlatko Uzelac, republički sekretar za unutrašnje poslove – uvodno izlaganje o stanju sigurnosti u SR Hrvatskoj. Prilog dopisa Sabora SR Hrvatske SO Dubrovnik. Broj: str. pov. 39/1-1979. od 20. IV. 1979. AUDUDNŽ. Fond SO Dubrovnik. Uvez – Strogo povjerljivo a/a.

¹⁵² *Jugoslovensko javno mnjenje...*, 116.

¹⁵³ »Likovi naših svećenika«, *Antena*, br. 96., 1. ožujka 1989., 12–13.

¹⁵⁴ Prozivnici za vjeronauk župe sv. Nikola u Cavtatu od 1967. do 1992. godine. AŽUC. Kutija br. 13.

¹⁵⁵ B. MLADOŠEVIĆ, *Moja razmišljanja o Konavlima...*

¹⁵⁶ »Izlet kroz Konavle«, *Antena*, 1. ožujka 1978., 11.

¹⁵⁷ »Proslava nacionalnih jubileja u Konavlima«, *Antena*, 1. rujna 1979., 6–8.

¹⁵⁸ »Posjet i priredba pitomaca Sjemeništa Dubrovnik«, *Antena*, 1. ožujka 1978., 10.

»žive slike« vjerskog sadržaja, recitali i duhovni koncert, koje su izvodili prvopričesnici, a u organizaciji je bilo više građana. Zanimanje je bilo toliko da nije bilo dovoljno mjesta u crkvi za sve zainteresirane.¹⁵⁹ Iste je godine za Božić pripremljena slična priredba i sličan program. Izvođači su bili djeca, uz potporu stanovništva i cavtatskih časnih sestara. Publika je bila ne samo iz Cavtata i iz ostalih mjesta Konavala već i iz Dubrovnika.¹⁶⁰ Nakon dvije godine u župnoj su crkvi opet upriličene žive slike o Gospinu životu, koje je izvelo 30-tak cavtatskih dječaka i djevojčica iz osnovne i srednje škole. Djeca su bila odjevena u odore Židova i rimskih vojnika, koje su izradili građani.¹⁶¹ Od 1984. pa do početka Domovinskog rata u župi su svake godine održavane priredbe vjerskog karaktera u vrijeme korizme, kao priprava za korizmu i Uskrs. U sklopu priredaba održavane su predstave, koncerti, ritmičke vježbe i recitali vjerske tematike, koje su izvodili učenici osnovnih i srednjih škola. Priredbe su privlačile u crkvu velik broj osoba, i sudionika i publike. U pripremanju predstave sudjelovao je cijeli gradić te su priredbe postajale važan društveni događaj koji je privlačio velik broj djece i mladeži ka Crkvi.¹⁶²

U približavanju djece Crkvi važna je bila i ministrantska služba, kojoj je pristupao veći broj djece. Za njih je pri župi utemeljena »Zajednica ministranata Cavtat«, koja je dobila i službenu formu (stijeg i sl.).¹⁶³ Ubrzo je ta Zajednica postala popularno društvo djece u kojem su organizirane tombole, izleti, veselice i pohodi drugim župama, gdje bi se održavala druženja s tamošnjim ministrantima, radi upoznavanja i povezivanja mladih katolika, ali i poticanja zainteresiranosti za duhovna zvanja. Zahvaljujući tim aktivnostima, u Konavlima je, usprkos izazovima, ministriranje na misi ostalo velika čast. Uz to Zajednica je postala izvoriste budućih crkvinara, članova pastoralnog vijeća, savjetnika i župnih pomagača.¹⁶⁴

Što se tiče drugih župa dekanata, iz »Antene« je vidljivo da su u Čilipima, Grudi i Pridvorju također postojali vrlo aktivni crkveni zborovi učenika osnovnih škola.¹⁶⁵

Osim prema djeci, napori su usmjeravani i prema roditeljima, kako bi im se očuvala svijest o važnosti vjerskog odgoja djece.¹⁶⁶ Tako su npr. na početku i kraju svake školske godine održavane svečane koncelebrirane mise svećenika dekanata na koje su iz Dubrovnika dolazili izaslanici biskupa. Javnim apelima poticalo se da na te mise, gdje se propovijedalo o važnosti vjeronauka, dođu roditelji učenika.¹⁶⁷

¹⁵⁹ »Priredba u čast prvopričesnika«, *Antena*, 1. rujna 1980., 2–6.

¹⁶⁰ »Božićna priredba u Cavtatu«, *Antena*, br. 48., 1. ožujka 1981., 4–6.

¹⁶¹ »Priredba u čast Gospe u Cavtatu«, *Antena*, br. 55., 1. svibnja 1982., 17.

¹⁶² »Korizmena priredba Cavtat«, *Antena*, br. 67., 1. svibnja 1984., 18., »Korizmena priredba u Cavtatu«, *Antena*, br. 79., 1. svibnja 1986., 10., »Proslava sv. Križa i muke Gospodnje u Cavtatu«, *Antena*, br. 97., 1. svibnja 1989., 11–13. i »Korizmena priredba u crkvi sv. Nikole«, *Antena*, br. 109., 1. svibnja 1991., 9.

¹⁶³ »Vijesti iz župe Cavtat«, *Antena*, 1. siječnja 1978., 9.

¹⁶⁴ »Moji ministranti«, *Antena*, br. 52., 1. studenoga 1981., 4.; »Cavtatski ministranti na susretu dječaka u Dubrovačkom sjemeništu«, *Antena*, br. 63. 1. rujna 1983., 18. i »Susret dječaka u sjemeništu u Dubrovniku«, *Antena*, br. 81., 1. rujna 1986., 9.

¹⁶⁵ »Proslava nacionalnih jubileja u Konavlima«, *Antena*, 1. rujna 1979., 6–8. i »Vijesti iz župe Cavtat«, *Antena*, 1. studeni 1980., 20.

¹⁶⁶ »Uz početak nove školske godine – na adresu roditelja«, *Antena*, br. 69., 1. rujna 1984., 19–20.

¹⁶⁷ Izvješće dekana Konavoskog dekanata Biskupskom ordinarijatu Dubrovnik o dekanatskoj konferenciji 16. VI. 1966. u Cavtatu. Broj: 23/66., od 20. VI. 1966. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Fascikl – Dekanatski i kanonski pohodi i izvještaji od g. 1960. do 1967. uklj.

Intenzivni rad na polju vjerskog odgoja nije ostao bez rezultata: tako je po podacima koje donosi dekan don Mato Bogišić početkom 70-ih godina vjeronauk pohađalo više od 90 % učenika s prostora Konavala,¹⁶⁸ a sakramente je iz godine u godinu u svim konavoskim župama primao vrlo velik broj djece.¹⁶⁹ Tako je npr. 1979. samo u župi Cavtat bilo 22 prvopričesnika i 50 krizmanika,¹⁷⁰ 1982. u Pločicama 45 krizmanika.¹⁷¹ Godine 1983. u tri župe Cavtat, Stravča i Pridvorje bilo je 150 krizmanika, od čega u Cavtatu 49-orica,¹⁷² u Cavtatu 1984. godine 25 prvopričesnika,¹⁷³ u Vitaljini 1989. godine 17 krizmanika itd.¹⁷⁴

Pojačana aktivnost Crkve s mladima nije promaknula državnim organima. Tako se u izvješću o »Neprijateljskoj djelatnosti« u Zajednici općina Split, u koju je spadala i općina Dubrovnik, iz 1978. navodi: *Treba istaći i činjenicu da se u redovima klera osjeća ideja konfrontacije s ateizmom, protiv kojeg se po njihovoj ocjeni može boriti jedino preko omladine. Stoga oni prave planove na dužu stazu borbe za mladog čovjeka od predškolske djece do fakulteta. Mislimo da tu treba izvući konkretne zaključke za akciju SK-a, SSO-e, SSRN-a i druge društvene snage za rad s mladima.*¹⁷⁵ No u pogoršanim političko-gospodarskim uvjetima u koje je Jugoslavija zapala 80-ih godina, Partija više nije imala snage za neki novi, aktivniji obračun s Crkvom. Tako je puno desetljeće nakon ovog izvješća, 1988., Općinski komitet SKH Dubrovnik kao prvu točku dnevnog reda 45. sjednice imao: »O aktualnim pitanjima djelovanja vjerskih zajednica i zadacima SK na društvenim pitanjima religije«. Na sjednici je izražena zabrinutost zbog *sve većeg uticaja religijske svijesti na mlade*, upućena kritika Crkvi zbog *pojačanog interesa za mlade s kojima komunicira raznim sadržajima i načinima* te zaključeno da članovi SKH moraju pojačanim radom privući zanimanje mladih i smanjiti utjecaj Crkve na društvo.¹⁷⁶

Osim prema djeci, rad svećenstva usmjeren je i prema drugim skupinama vjernika. Nastojalo se provoditi niz raznorodnih aktivnosti kako bi se za »svakoga našlo po nešto«. Tako su npr. za župnu zajednicu u Cavtatu svake godine organizirane višednevne »duhovne obnove«, koje su potpomogli svećenici iz cijele biskupije, a na kojima je predavanjima, filmskim projekcijama, igrokazima i glazbenim nastupima jačana i produbljivana vjera župljana i koje su se pokazale vrlo uspješnim.¹⁷⁷

¹⁶⁸ »Vijesti iz župe«, *Antena*, br. 1., 1. svibnja 1973., 8.

¹⁶⁹ »Prva sveta pričest u Cavtatu«, *Antena*, 1. rujna 1978., 9., »Prva sveta pričest u Cavtatu«, *Antena*, br. 51., 1. rujna 1981., 5., »45 konavoskih crvenih kapa u Pločicama«, *Antena*, br. 54., 1. ožujka 1982., 11., »Svete potvrde u Konavoskom dekanatu«, *Antena*, br. 57., 1. rujna 1982., 11.

¹⁷⁰ »Prva sveta pričest u Cavtatu«, *Antena*, 1. rujna 1979., 3.

¹⁷¹ »45 konavoskih crvenih kapa u Pločicama«, *Antena*, br. 54., 1. ožujka 1982., 11.

¹⁷² »Duhovni plamen u Cavtatu«, *Antena*, br. 62., 1. srpnja 1983., 20.; »Svete potvrde u Konavlima u 1983. g.«, *Antena*, br. 64., 1. studenoga 1983., 20.

¹⁷³ »Svečanost prve svete pričesti u Cavtatu«, *Antena*, br. 69., 1. rujna 1984., 6.

¹⁷⁴ »Dan radosti u Vitaljini«, *Antena*, br. 100., 1. studeni 1989., 16.

¹⁷⁵ Političko-sigurnosna procjena Savjeta za zaštitu ustavnog poretka Skupštine Zajednice općine Split, za razdoblje od 1. I. do 20. VI. 1978. g. Br: 02-36/19-1978., od 17. XI. 1978. AUDUDNŽ. Fond SO Dubrovnik. Uvez – Povjerljivo a/a.

¹⁷⁶ Izvješće s 45. sjednice OK SKH Dubrovnik od 2. VIII. 1988., u: *Dubrovački Vjesnik*, br. 1972., 6. VIII. 1988., 4.

¹⁷⁷ Program duhovne obnove u župi Cavtat od 2. do 7. IV. 1979., u: *Antena*, 1. svibnja 1979., 4., »Duhovna obnova dne 23. ožujka 1980. u Cavtatu«, *Antena*, 1. svibnja 1980., 16.

Uz »duhovne obnove«, župa Cavtat često je priređivala ili bila jedan od organizatora kulturno-umjetničkih zbivanja. Tako su na polju likovnog stvaralaštva desetljećima održavane različite izložbe, počev od djela cavtatskih umjetnika-amatera, preko renomiranih slikara do izložbe »Konavoski vez« održane u kolovozu 1979., na kojoj su prikazane narodne rukotvore iz cijelih Konavala. Većina izložaba održana je u franjevačkom samostanu. Bile su dobro posjećene od građana i turista.¹⁷⁸

U crkvi sv. Nikole redovito su održavani koncerti ozbiljne glazbe namijenjeni građanima i turistima, kao npr. koncert barokne glazbe – od Sorkočevića do Jarnovića (18. st.), koji je »Gradski orkestar Dubrovnik« održao 25. lipnja 1982.¹⁷⁹ Od 1985. otpočelo se s održavanjem serijala noćnih koncerata ozbiljne glazbe u crkvi.¹⁸⁰ Koncerti duhovne glazbe redovito su održavani i u župi Gruda te su kao i u Cavtatu bili vrlo dobro posjećeni. Mjesne su vlasti te crkvene aktivnosti nastojale omesti istodobnim održavanjem nogometnih utakmica i proba mjesnih zborova.¹⁸¹

Uz kulturne aktivnosti, župe u Konavlima razvile su i socijalnu aktivnost. Putem župnih Caritasa pomagalo se siromašnim i bolesnim stanovnicima Konavala,¹⁸² dok su časne sestre u svojim prostorima skrebile o siromašnim starcima.¹⁸³

Kod vjernika Konavala posebice su bila popularna hodočašća (Marija Bistrica – u čemu je posebice bio aktivan don Baldo Mladošević; Vepric, Kraljica mira u Hrasnu, Rim) i izleti (Ston, Mostar), koje su organizirali župnici.¹⁸⁴ Tijekom osamdesetih godina, nastojanjem župnika u Konavlima se ustalila tradicija godišnjeg hodočašća u Herceg-Novu, u svetištu sv. Leopolda Mandića,¹⁸⁵ a četiri autobusa hodočasnika iz svih konavoskih župa su 1981. prisustvovala i metropolijskom euharistijskom kongresu u Vepricu.¹⁸⁶ U velikom se broju išlo i na proslavu nacionalnog jubileja 1300 godina krćanstva u Hrvata, održavane na *izvo-rištima hrvatske i katoličke povijesti* od 1976. (Solin) do 1984. (Marija Bistrica). Posebice velik broj Konavljana hodočastio je u Nin 1979. na proslavu 1100 godina od prisege vjernosti kneza Branimira papi Ivanu VIII.¹⁸⁷

Zbog velikog interesa svećenstvo dekanata je i na razini Konavala 1979. organiziralo proslavu tog jubileja, i to 2. srpnja u Konavoskom polju, kod crkve »Gospo od Zaluga«.

¹⁷⁸ »Izložba u klasturu Franjevačkog samostana Cavtat«, *Antena*, 1. rujna 1978., 12.; »Izložba »Konavoski vez«, *Antena*, 1. rujna 1979., 12. i J. VELNIĆ, *nav. dj.*, 54.

¹⁷⁹ »Kulturni događaj u Cavtatu«, *Antena*, br. 57., 1. rujna 1982., 15.

¹⁸⁰ »Doživlja i događaj«, *Antena*, br. 73., 1. svibnja 1985., 18. i »Ponoćni zvukovi u Cavtatu«, *Antena*, br. 75., 1. rujna 1985., 11.

¹⁸¹ »Crkveni pjevački zbor iz Korčule u Grudi 23. IX. 1979.«, *Antena*, 1. studenoga 1979., 18.

¹⁸² »Vijesti iz župe Cavtat«, *Antena*, 1. siječnja 1978., 9.

¹⁸³ Izvještaj Karla di Capursa Biskupskom ordinarijatu Dubrovnik o pohodu župama Konavoskog dekanata i podijeljenom sakramentu sv. Krizme djeci istih župa od 15. V. 1961. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Fascikl – Dekanatski i kanonski pohodi i izvještaji od g. 1960. do 1967. uklj.

¹⁸⁴ »Izlet u Ston«, *Antena*, 1. ožujka 1979., 9.; »Hodočašće župe Gruda u Rim«, *Antena*, 1. siječnja 1981., 19.; »Pohod Mostarskoj katedrali«, *Antena*, br. 80., 1. srpnja 1986., 20.; B. MLADOŠEVIĆ, *Gospodin je bio moja snaga*, 57. i »Hodočašće župe Gruda u Rim«, *Antena*, 1. siječnja 1981., 19.

¹⁸⁵ »Hodočašće u Herceg Novu«, *Antena*, 1. srpnja 1978., 3.; »U pohode ocu Leopoldu«, *Antena*, br. 56., 1. srpnja 1982., 8.; »Slavom ovjenčana Boka«, *Antena*, br. 64., 1. studenoga 1983., 2–5.; »Blagoslov slike L. Mandića«, *Antena*, br. 68. 1. srpnja 1984., 12.; »Naši hodočasnici u Herceg Novom«, *Antena*, br. 74., 1. srpnja 1985., 19.; »Hodočašće naše župe u Herceg Novu«, *Antena*, br. 77., 1. siječnja 1986., 17.

¹⁸⁶ »U pohode majci u Vepricu«, *Antena*, br. 52., 1. studenog 1981., 2–3.

¹⁸⁷ B. MLADOŠEVIĆ, *Gospodin je bio moja snaga*, 69., »Konavli u Ninu«, *Antena*, 1. XI. 1979., 19.

Jubileju je prisustvovala većina pučanstva Konavala, a uz vjerski proslava je imala i snažan nacionalni naboj. Bilo je to možda najmasovnije vjersko okupljanje nakon Drugoga svjetskog rata.¹⁸⁸ Općenito su masovne javne vjerske manifestacije u Konavlima u ovom razdoblju bile vrlo životne i dobro posjećene. Uz istinsku religioznost te iznimno životnu tradiciju, pučanstvo Konavala je preko vjerskih svečanosti često davalo oduška nezadovoljstvu zbog socijalnog i nacionalnog ugnjetavanja te kršenja sloboda. Osim za Božić i Uskrs, posebice je to bilo vidljivo prigodom tradicionalnih proslava blagdana sv. Antuna Padovanskog (zavjet gotovo čitavih Konavala) i Uznesenja sv. Križa (zavjetni dan župa Konavoskog dekanata ustanovljen 1933.) kod samostana u Pridvorju, sv. Nedjelje u Grudi, Tijelova u Čilipima, Gospe Karmelske u Pločicama, proslave Gospe od Snijega i velike noćne procesije Velikog petka u Cavtatu i dr. na kojima su Konavljani masovno sudjelovali, i to bez zabava svjetovnog tipa.¹⁸⁹ Kroz te vjerske momente pojavljivao se i nacionalni odjek i izražavani osjećaji nacionalnog tipa, što je inače bilo nemoguće očitovati u bilo kojim drugim javnim manifestacijama. U tim javnim proslavama svećenstvo je nastojalo očuvati stari, tradicionalni izvorni oblik obilježavanja, koliko se to u ideološki neprijateljski nastrojenoj državi moglo.¹⁹⁰ Naime, nakon 1945. nestala je većina vanjskih, dekorativnih dijelova proslava, a ostao je samo »blagdan«.¹⁹¹

Uspjeh proslave jubileja kod »Gospe od Zaluga« naveo je svećenstvo dekanata da tijekom idućih godina održi cijeli niz drugih proslava poput proslave 800 godišnjice rođenja sv. Franje Asiškog u franjevačkoj crkvi u Cavtatu 1981. godine,¹⁹² proslave 500-godišnjice franjevačke crkve Gospe od snijega u Cavtatu 1984. godine,¹⁹³ i dr., a koje su također bile vrlo dobro posjećene. Uz navedene među Konavljanima je posebice omiljena bila festa sv. Vlaha u Dubrovniku na koju su odlazili u velikom broju,¹⁹⁴ a često su i festanjuli birani iz redova Konavljana.¹⁹⁵

Komunističke su vlasti na vjerske svečanosti gledale s neodobravanjem, percipirajući ih kao političko-nacionalna, a ne vjerska okupljanja te kao nastojanja Crkve da postane nosilac *opozicionog fronta u zemlji*.¹⁹⁶ Tako je Zlatko Uzelac, sekretar unutrašnjih poslova SR Hrvatske, u izlaganju o stanju sigurnosti u SRH ustvrdio da je proslava jubileja 1300 godina krćanstva u Hrvata, održana 1978. u selu Biskupija kod Knina, bila politička mani-

¹⁸⁸ »Proslava nacionalnih jubileja u Konavlima«, *Antena*, 1. rujna 1979., 6-8.

¹⁸⁹ »Božićni blagdani i blagoslov kuća«, *Antena*, 1. ožujka 1978., 10.; »Proslava Svetog Križa u Pridvorju«, *Antena*, 1. XI. 1979., 4.; »Slavlje svetog Križa u Pridvorju«, *Antena*, 1. studenoga 1980., 15.; »Sveti tjeđan u Cavtatu«, *Antena*, 1. svibnja 1978., 3.; »Molitveni euharistijski dan u Čilipima«, *Antena*, br. 51., 1. rujna 1981., 2-4.; »Proslava Gospe od Snijega u Cavtatu«, *Antena*, 1. rujna 1979., 14.; »Javna zahvala«, *Antena*, br. 109., 1. svibnja 1991., 14.

¹⁹⁰ Intervju s don Matom Bogišićem, *Dubrovački Vjesnik*, br. 2108., 16. III. 1991.

¹⁹¹ »Gospin dan u Cavtatu«, *Antena*, br. 57., 1. rujna 1982., 20.

¹⁹² »Proslava 800 god. sv. Franje«, *Antena*, br. 52., 1. studenog 1981., 18.

¹⁹³ »Početak jubilarne svečanosti u franjevačkoj crkvi«, *Antena*, br. 68., 1. srpnja 1984., 16.

¹⁹⁴ »Proslava sv. Vlaha 1980.«, *Antena*, 1. ožujka 1980., 12-14.

¹⁹⁵ »Festanjul Konavljanin«, *Antena*, br. 66., 1. ožujka 1984., 19.

¹⁹⁶ Informacija Izvršnog vijeća Sabora o neprijateljskoj aktivnosti na području SR Hrvatske u 1978. godini. Prilog dopisa Sabora SR Hrvatske SO Dubrovnik. Broj: str. pov. 39/1-1979. od 20. IV. 1979. AUDUDNŽ. Fond SO Dubrovnik. Uvez – Strogo povjerljivo a/a.

festacija, svrha koje je *nastojanje da se dokaže kako u tom kraju, gdje sad žive Srbi, Hrvati borave već 900 godina*.¹⁹⁷

Ništa bolje mišljenje vlasti nisu imale ni o vjerskim manifestacijama u Konavlima. Premda se napadi poput onoga iz rujna 1953. u Cavtatu više nisu događali, provokacije su se zbivale do kraja vladavine komunizma. O tome dekan don Mato Bogišić piše: *Procesije i javni nastupi crkve nisu nikada ovdje (u Cavtatu, nap. a.) ometani ni onemogućavani, jer je često bilo stranaca, pa da im bace pepeo u oči »progutali« bi procesiju ili drugu manifestaciju bez galame. Vjernici su se uvijek ponašali dostojanstveno i mirno. Bilo bi katkada onih »poludivljih« koji bi običavali aktivirati radio sa pjesmama, ili naprasno sjediti ispred kafića na obali, dok prolazi procesija, ali drugih izgreda nije bilo. Jednom jedinom zgodom je jedan teretnjak na obali uletio među vjernike koji su išli u procesiji Tjelova i to samo par metara, gdje je nastao manji metež, a »divljak« se odmah povukao*.¹⁹⁸

Zanimljivo je spomenuti da se u krugu svećenika dekanata od 70-ih godina razmišljalo i o načinima na koje bi se osobe koje su se deklarirale ateistima zainteresiralo za vjeru¹⁹⁹ te navelo na povratak (ili pristupanje) Crkvi.²⁰⁰

Svećenstvo se brinulo i o vlastitoj radnoj vitalnosti pa je uvedeno pravilo da se što češće, u nekim razdobljima svaki mjesec, i to svaki put u drugoj župi, održi sastanak konavoskog svećenstva, čija je svrha bila održavanje dinamike i živosti u dekanatu.²⁰¹

Vitalnost ili formalizam?

Premda se svim navedenim nastojanjima konavoskog svećenstva nisu mogle ukloniti sve posljedice ateizacije, ili kršćanskog formalizma kod dijela pučanstva, svećenstvo dekanata je 80-ih godina bilo zadovoljno vjerskim životom u Konavlima.²⁰² Dekan Mato Bogišić je na sastanku svećenstva dekanata 1986. s dozom zadovoljstva zaključio kako se *toliko publikacija vjerskog karaktera nije izdavalo ni prije rata, kada je vjera bila privilegirana struktura i kada je župnik bio uistinu »gospar«*. *Mnogo se više sada raspačava Danica, molitvenika, brošura, krunica i medaljica nego u ono vrijeme... Ja lično mislim da u takvim uvjetima ateizam nema baš najzgodniji prostor za propagandu ni razvoj. Propovi-*

¹⁹⁷ Izvod iz stenografskog zapisnika zajedničke sjednice svih vijeća Sabora SR Hrvatske održane 13. travnja 1979. – Zlatko Uzelac, republički sekretar za unutrašnje poslove – uvodno izlaganje o stanju sigurnosti u SR Hrvatskoj. Prilog dopisa Sabora SR Hrvatske SO Dubrovnik. Broj: str. pov. 39/1-1979. od 20. IV. 1979. AUDUDNŽ. Fond SO Dubrovnik. Uvez – Strogo povjerljivo a/a.

¹⁹⁸ M. BOGIŠIĆ, *Galerija mojih suvremenika*.

¹⁹⁹ M. BOGIŠIĆ, *Svećenik pred problemom ateizacije*.

²⁰⁰ Tako je don Baldo Mladošević predlagao da se *našoj otuđenoj braći baš iznoseći našu kršćansku brigu za pravo dobro sviju, približimo, posebno kod sprovoda i kod vjenčanja. Homilije na sprovodima, nerijetko su najbolje prigode u kojima imamo mogućnost naglasiti kako Kristova crkva vjeruje u besmrtnost... Dobro pripremljena i uvjerljivo izrečena homilija znade mnoge potresti pak i vratiti vjeri*. B. MLADOŠEVIĆ, *Uspjesi i neuspjesi našeg pastoralnog djelovanja...*

²⁰¹ »Dekanatski sastanak i duhovna obnova u Cavtatu«, *Antena*, 1. ožujka 1978., 12.; »Dekanatski sastanak svećenstva Cavtatskog dekanata«, *Antena*, 1. ožujka 1979., 9.; »Sastanak svećenstva u Cavtatu«, *Antena*, 1. ožujka 1980., 19.; »Srebreći jubilej B. Mladoševića«, *Antena*, br. 49., 1. svibnja 1981., 17.; »Dekanatski sastanak u Cavtatu«, *Antena*, br. 54., 1. ožujka 1982., 14.

²⁰² »Žalostno je al' tako je«, *Antena*, 1. srpnja 1980., 16. i »Bilanca na kraju praznika«, *Antena*, 1. rujna 1980., 1., »Svjetla Nove godine«, *Antena*, br. 65., 1. siječnja 1984., 14.

*jedaonica, kao simbol slobodnog izraza i iskazivanja uvjerenja je ipak dosta slobodna i nesputana. Sigurno u tom pogledu mnogo znače i one naše tribine, duhovni koncerti, priredbe vjerskog karaktera u prostorima naših crkava, pa razne izložbe našeg kulturno-vjerskog blaga gdje se ponovo i ponovo spominje Bog i naglasuje vjerski momenat.*²⁰³ Jasno se da isčitati zadovoljstvo što se uspješno prebrodilo dva desetljeća nasilne ateizacije te predanim radom i naporima značajno poboljšao vjerski život kod svoje pastve. Rezultat njihova rada bio je da su na kraju ere komunizma, a prema popisu stanovništva iz 1991. godine, 90 % stanovnika Konavala činili katolici, što prema posljednjem prijeratnom popisu iz 1931. bio pad od 7 %, a i on se više odnosio na doseljenike pravoslavne i islamske vjeroispovijedi (uglavnom u Cavtat), nego na ateiste.

PRILOG I. – Vjerski sastav stanovništva Konavala 1991. god.

Vitalnost Crkve u Konavlima još je očitija ako se uspoređi stanje vjere u ovom dekanatu s stanjem u nekim drugim dekanatima Dubrovačke biskupije gdje je opadanje sakramentalnosti i molitvenog života bilo puno zamjetnije, a ateizam u svim svojim oblicima (ideološkom, političkom i potrošačkom) ostavio vidljivije tragove.²⁰⁴

Posebice se to moglo vidjeti u zapadnom dijelu Dubrovačke biskupije, gdje se kršćanske zajednice desetljećima poslije Drugoga svjetskog rata nisu uspijevale oporaviti i gdje je ateizam zahvatio znatan dio stanovništva. Tamo je u poslijeratnom razdoblju u mnogim župama vjerski život uvelike zamro. Krštenja djece i vjerski odgoj bili su rijetki,²⁰⁵ dok su fizički nasrtaji na svećenstvo i sakralne objekte bili česta pojava i 60-ih godina.²⁰⁶ Kao komparativne primjere možemo uzeti župu Cavtat i župu Govedari na otoku Mljetu (koja je u mnogim odlikama bila slična župi Cavtat – dominantna grana privrede Polače i Pomene, glavnih naselja župe, bio je turizam, a i oba su imala elemente urbanih naselja) na kraju vladavine komunizma.

Prema Statistici vjerskog života župe Cavtat od 15. siječnja 1991. godine, 1352 osobe, tj. 87,5% stanovnika koji su živjeli u župi, bili su katolici. Od toga je životom praktičnih vjernika (redovito pohađanje nedjeljne mise i vršenje uskrse dužnosti) živjelo oko 500 osoba, tj. 37 % osoba, dok su ostali povremeno pohađali mise. U župi se 1990. pričestilo 20.000 osoba. Vjeronauk je u župi polazilo 227 djece, redovito su održavane pučke pobožnosti i javne vjerske manifestacije, dok je u župi raspačano 318 primjeraka katoličkog tiska. Godine 1990. u župi je kršteno 30 djece, crkveno vjenčano 16 parova, a uz vjerski obred pokopano 16 mještana.²⁰⁷

²⁰³ Mato BOGIŠIĆ, *Svećenik pred problemom ateizacije*.

²⁰⁴ Intervju sa Želimirom Puljićem u: *Nedjeljna Dalmacija* (Split), 15. IV. 1990., 18.

²⁰⁵ Obavijest Župnog ureda Babino Polje o tajnom krštenju A. V. K. Broj: 9/64., od 21. I. 1964. Broj: 173/64. Primljeno: 25. II. 1964. Herbarij – Dekanatski i kanonski pohodi i izvještaji od g. 1960. do 1967. i Molba Župnog ureda Babino Polje za primanje sakramenata kršćanske inicijacije za više osoba. Broj: 400/93. Primljeno: 8. V. 1993. Kut. 1993./I. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata.

²⁰⁶ Prijava provokacija Župnog ureda Babino Polje. Broj: 24/64., od 20. II. 1964. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Broj: 173/1964. Primljeno: 25. II. 1964. Herbarij – Dekanatski i kanonski pohodi i izvještaji od g. 1960. do 1967. uključno.

²⁰⁷ Statistika vjerskog života župe Cavtat za 1990. g., od 15. I. 1991. AŽUC. Kutija župnih spisa 1990.

Prema Zapisniku dekanatske vizitacije iz ožujka 1991. godine, 35 osoba, tj. 12 % stanovništva koje je živjelo na prostoru župe Govedari, bili su vjernici. Od tog broja samo ih je nekolicina živjela životom praktičnih vjernika; 2 osobe, tj. 5 %, redovno je dolazilo na nedjeljne i blagdanske mise, dok ih 70 % uopće nije dolazilo u crkvu. Bili su ravnodušni prema vjeronauku, pa na njega nisu slali djecu. U župi nisu održavane nikakve pobožnosti i javne vjerske manifestacije. Župa nije imala ministrante, zbor pjevača, pastoralno vijeće, crkvene odbore, dok je katolički tisak čitalo 10 % vjernika. Godišnje se prosječno u župi krstilo 3, a krizmalo 1 dijete, crkveno vjenčao 1 par, a uz vjerski obred pokapalo 4 mještana. Župnu crkvu, koja je bila u vrlo lošem stanju, morao je održavati i čistiti sam župnik. Bolje stanje nije bilo ni u susjednim župama.²⁰⁸ Osim nasilnog ateizma, takvu vjersku puštoš prouzročio je i poslijeratni manjak svećenstva. Tako je npr. mljetska župa Maranovići, u kojoj su župnika don Dragu Kissa nakon mučenja strijeljali partizani 1943., dobila prvo-ga stalnog župnika tek 1967. godine,²⁰⁹ a pelješka župa Donja Vručica, nakon likvidacije župnika don Andrije Falatara 1945., nije se uopće oporavila niti je više imala župnika.²¹⁰ O obje su župe uz probleme skrbrili franjevci iz samostana u Dubrovniku i Kuni.²¹¹

Slično je stanje vladalo i istočno od Konavala, u susjednoj Crnoj Gori. Tu je snažnim poslijeratnim procesom ateizacije postotak religioznosti postao najniži među jugoslavenskim republikama i nije prelazio 19 % ukupne populacije.²¹²

No nisu svi svećenici konavoskog dekanta bili zadovoljni stanjem. Don Miho Litić, najmlađi konavoski svećenik, zaređen 1979., na sastanku dekanata 1985. godine iznio je svoje nezadovoljstvo jer da je *u Konavlima vjera na svoj način naglašeno subjektivna i tradicionalna. U dosta slučajeva važno je, možda čak i najvažnije upaliti svijeću, učiniti zavjet, blagoslovi polja, kuća i torova, vanjska manifestacija kao: procesije i slično. Zatim prenaglašeno utapanje u gradnju i uljepšavanje crkava, kapela i župnih kuća i to većinom na način kako da se pri tome gubi pravi duh vjere i evanđelja... No u svemu tome ipak ima manje-više dobra i na svojstven način pozitivnog odnosa prema vjeri Kristovoj. S druge strane naš svijet u Konavlima teško prihvaća bit vjere i to one vjerske i moralne obaveze koje crkva preko svećenika traži od njih, to jest da slušaju evanđelje, da žive u duhu evanđelja i vjere i da svakodnevno rastu u ljubavi prema Bogu i čovjeku. Smetalo mu je i što naši se vjernici općenito teško daju voditi od strane svećenika kao duhovnog pastira župe. Oni imaju svoju subjektivnu i tradicionalnu vjeru o kojoj sam gore naveo, a i takva njihova vjera je u današnje vrijeme sve više materijalizirana, te ljudi postaju sve više tvrdoglavi te žive subjektivnu vjeru u smislu kako je njima lakše i kako se njima više sviđa... To znači živjeti u vjeri bez križa, u vjeri naglašenog subjektivizma, jednom riječju linijom manjeg otpora...*²¹³ Kako objasniti to nezadovoljstvo i dekanovo zadovoljstvo stanjem vjere? Stvar

²⁰⁸ Zapisnik Dekanatske vizitacije župe Govedari (Stonski dekanat) od 12. III. 1991. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Fascikl – Dekanatske vizite 1991. – Ston.

²⁰⁹ Govor na sprovodu don Rafa Šijakovića 1. III. 1993. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Broj: 221/93. Primitljeno 5. III. 1991. Kut. 1993./1.

²¹⁰ Molba za otuđenje crkvenog zemljišta u župi Donja Vručica. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Broj: 236/1990. Primitljeno: 3. V. 1990. Kut. 1990.

²¹¹ »Uspravan fratar« i »Oproštajna riječ gvardijana – fra Stipe«, *Vjesnik Franjevačke provincije sv. Jeronima u Dalmaciji i Istri*, br. 2., srpanj 2007., god. 49., 28, 33.

²¹² Živko M. ANDRIJAŠEVIĆ – Šerbo RASTODER, *Istorija Crne Gore*, Podgorica, 2006., 454.

²¹³ Miho LITIĆ, *Kakva je vjera danas u Konavlima i što bi tu Crkva trebala poduzeti?* – referat sa sastanka

je u tome što su don Mato Bogišić, kao i većina župnika, desetljećima živjeli i radili u sjeni komunističkog nasilja, te im je već i sama činjenica da su većinu stanovništva dekanata uspjeli zadržati u okrilju Crkve i vjere, činila golemo zadovoljstvo. S druge strane, mladi svećenici, koji nisu trpjeli od najgorega komunističkog terora i čija pastva više nije bila izložena nasilnoj ateizaciji, težili su ka većoj »kvaliteti« vjere kod vjernika, dokidanju vjerskog formalizma i konformizma, a što su opet bile posljedice komunističkoga društvenog svjetonazora.

Problem manjka svećenstva

I dok je uporni i predani rad rezultirao očuvanjem vjere stanovništva Konavala, novi problem, koji je postao uočljiv tijekom druge polovine XX st., bio je manjak kandidata za duhovna zvanja s prostora Konavala.²¹⁴ Stoljećima je iz Konavala pristizao velik broj svećenika, koji su uspješno pastorizirali ne samo svoj kraj već cijelu biskupiju pa i šire. Za obitelji s brojnijom djecom bilo je uobičajeno da svoje sinove pošalju u sjemenište.²¹⁵ No nakon Drugoga svjetskog rata došlo je do drastičnog pada kandidata za svećenstvo u Konavlima.²¹⁶ Za biskupijske svećenike su 1956. zaređeni Niko Učović iz Zastolja i Baldo Mladošević iz Vitaljine.²¹⁷ Nakon toga je 1965. zaređen franjevac Marijan Baldo Zlovečera iz Pridvorja,²¹⁸ a 1979. je u Dubravci mladu misu imao svećenik Miho Litić iz sela Dunave.²¹⁹ Bio je to za tako dugo vremensko razdoblje vrlo mali broj svećeničkih zvanja. Uzroka je tome više. Glavni je bio promjena društvenog statusa svećenika, te s tim u vezi pogoršanje gospodarskog položaja, a ništa manje važan nije bio ni sve jači materijalistički svjetonazor u društvu.²²⁰ Prije rata svećenici su u Konavlima u svim aspektima života imali središnji društveni položaj i prožimali sve društvene funkcije. Tako je npr. župnik Grude don Mato Vodopić (kasniji biskup) 1848. čak organizirao i vodio obranu Konavala od napada pljačkaša iz Crne Gore.²²¹

Komunistička je država nastojanjem da svećenike izdvoji iz sredine u kojoj žive i potisne ih na marginu društva, bitno izmijenila status svećenika. Među ostalim, to se osjetilo i u gospodarskim pitanjima, jer je njihovo uzdržavanje nakon 1945. prepušteno slučajnosti, tj. dobroj volji vjernika i snalazljivosti samih svećenika. Mnogi svećenici koji su se našli u nesigurnome društveno-ekonomskom položaju teško su se nosili s novim, njima nimalo

svećenstva Konavskog dekanata 20. VI. 1985., AŽUC. Fascikl – sastanci svećenstva dekanata.

²¹⁴ Izvješće dekana Konavskog dekanata Biskupskom ordinarijatu Dubrovnik o dekanatskoj konferenciji 31. VIII. 1961. na Grudi. Broj: 17/61., od 1. IX. 1961. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Fascikl – Dekanatski i kanonski pohodi i izvještaji od g. 1960. do 1967. uklj.

²¹⁵ Benvenuto RODE, *Necrologium Fratrum Minorum de Observantia Provinciae S. Francisci Ragusii, Ad Claras Aquas (Quaracchi)* 1914. i J. VELNIĆ, *nav. dj.*, 57–58.

²¹⁶ »Cavtatski portreti«, *Antena*, 1. siječnja 1978., 10. i »Likovi naših svećenika«, *Antena*, br. 96., 1. ožujka 1989., 12.

²¹⁷ B. MLADOŠEVIĆ, *Gospodin je bio moja snaga*, 62.

²¹⁸ »Rubom malobraćanskih puteva«, *Vjesnik Franjevačke provincije Sv. Jeronima u Dalmaciji i Istri*, prosinac 2000., br. 3–4., god. 41., 35.

²¹⁹ »Mladomisničko slavlje u Dubravci«, *Antena*, 1. XI. 1979., 2–3.

²²⁰ Ćiril PETEŠIĆ, *Što se događa u Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj?*, Zagreb 1972., 79–82, 101–106.

²²¹ »Smije li predsjednik dopustiti povijesni zaborav?«, *Dubrave hrid*, br. 30., prosinac 2004., 12.

naklonjenim vremenima, kao i s nerazumijevanjem svojih župljana. Kako zaključuje don Baldo Mladošević, *teško je pogoditi pravu mjeru uvijek bilo kako se držati. Ako svećenik ima, nerijetko se čulo i čuje, pa to je gospodin, ništa mu ne fali, a opet ako nema – ne zna se snaći, i školovan je a ne zna živjeti.*²²²

Don Mate Bogišić je u tekstu »Naši samotnjaci« dobro problematizirao temu života konavoskih svećenika *samaca koji tavore svoje dane ponegdje u samotnim, udaljenim od prometa i grada, malim župama te njihovih nevolja, briga, poteškoća psihičke i materijalne naravi: Nekadašnja prva i glavna ličnost, oko koje se sve okretalo, zvala se 'gospodin župnik'. Bio je nekada jedini pismeni primjerak u čitavom okolišu, osoba puna povjerenja, a njegova kuća 'dvor' bio 'locus credibilis', za sve moguće i nemoguće slučajeve. A, sada?? Sada je gosp. župnik skoro najsiromašniji u mjestu, ne može da parira bogatom susjedu i gazdi, ni kućnim namještajem, ni novcem, ni kolima, pa ni pameću. Sve je već školovano ili doškolovalo, proputovalo pola svijeta, dostupna su mu mnoga sredstva komuniciranja bolje nego samotnjaku, koji se mora uvući u svoju jazbinu kao ćuk. A on je dao samog sebe za drugoga i grijao ne baš ugodnu klupu do 25 godine, ulio svu svoju volju, strpljivost, ljubav i samoprijegor u ovu zajednicu koju mu je povjerio biskup. Došao je ovamo sa apostolskim elanom i nevidljivim zanosom, da bi produljio Kristov lik i život i pretočio ga u lik onoga što malo mari za župnikov konop od zvona, za njegov mar i zauzimanje. I tada kapne kapljica očaja u mladu dušu dušobrižnika, jer nije ništa krenulo onako, kako je zamislio, niti se ideal realizirao... Jedan je samotni svećenik na raštrkanoj župi, na pitanje »Kako si?« i »Kako živiš?« suhim riječima odgovorio: »Najteže mi je u večere, doći u studenu kuću i nemati komu reći: »Dobra večer...«. Na kraju podužeg teksta don Bogišić poručuje konavoskim svećenicima, tim herojima rada i reda, najmarkantnijim suradnicima Krista Kralja, na bojnopolju za duše da ne gube snagu i nadu jer bit ćeš blagoslovljen i postat ćeš blagoslov do vijeka, ovozemni holokaustum (žrtva paljenica, nap. a.) sa mirisom neba. A, kad dođe »dan strašni«, vidjet će se jasno, tko je zaslužio da stoji u »krilu Abrahamovu«.²²³ Neprivlačna je to, ali istinita vizija položaja konavoskih svećenika kakvom su je doživljavali ne samo svećenici već i drugi stanovnici Konavala, a što je utjecalo na (ne)brojnost duhovnih zvanja. Činjenica jest da je većina stanovnika imala pozitivan stav prema svećenstvu i podupirala njihov rad.²²⁴ No svjesni svih nevolja i iskušenja u koje je taj stalež zapao u novim vremenima, odvrćali su svoju djecu od svećeničkog poziva. Na mnoge mlade ljude negativno je djelovala i okolina, škola te bojazan zbog nesklonoga gledanja najmoćnijeg dijela pučanstva na svećenički stalež. Problem je bio i sve izraženiji materijalistički svjetonazor, tj. *opća manija za uživanjem opaža se po malo i kod naših seljaka, pa im je pitanje žrtve i trpljenja postalo odurno i strano.*²²⁵ Važno je bilo i smanjenje broja djece u obiteljima. Svećenik iz Čilipa don Ivo Bjelokosić to ovako objašnjava: *Prije je u Konavlima bilo puno djece i onda je čovjek mogao jedno dijete poslati u školu, ili u svećenike, a i dalje se imao tko brinuti o imanju.* No zbog*

²²² B. MLADOŠEVIĆ, *Moja razmišljanja o Konavlima...*

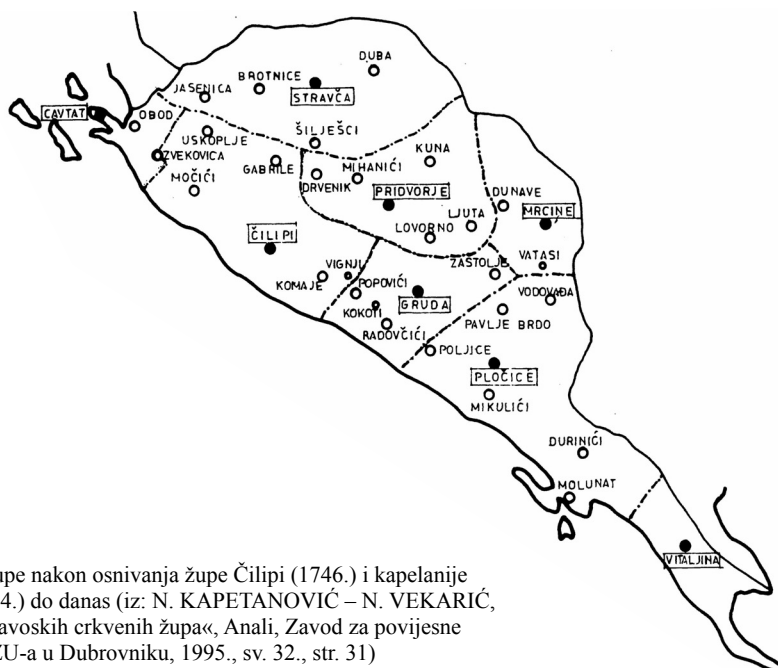
²²³ »Naši samotnjaci«, *Antena*, br. 103., 1. ožujka 1990., 12–15.

²²⁴ M. BOGIŠIĆ, *Galerija mojih suvremenika*.

²²⁵ Izvješće dekana Konavoskog dekanata Biskupskom ordinarijatu Dubrovnik o dekanatskoj konferenciji 31. VIII. 1961. na Grudi. Broj: 17/61., od 1. IX. 1961. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Fascikl – Dekanatski i kanonski pohodi i izvještaji od g. 1960. do 1967. uklj.

depopulacije roditelji su se teže odlučivali slati djecu u svećenike. Sve to se odrazilo u opadanju broja svećenika.²²⁶

Kao i većina drugih biskupija na prostoru Jugoslavije, i Dubrovačka je biskupija pad komunizma dočekala dosta oskudna s klerom.²²⁷ Tako je 1991. na prostoru biskupije boravilo i djelovalo šezdeset dijacezanskih svećenika, te 32 redovnička svećenika.²²⁸ Bilo je dosta župa koje nisu imale svog svećenika. Stoga se spajalo manje župe i formiralo pastoralne centre iz kojih su župnici obilazili okolna mjesta. Manjak svećenstva nastojalo se prevladati dolaskom svećenika iz BiH i Slavonije.²²⁹ No problem svećeničkog podmlatka došao je do punog izražaja i po biskupijama tih krajeva, gdje su se mladi u ozračju materijalističkog ateizma teško odlučivali na duhovnu službu.²³⁰ Usprkos tome, osam župa Konavoskog dekanata do Domovinskog je rata bilo relativno zadovoljavajuće pokriveno svećenstvom.²³¹

Konavoske župe nakon osnivanja župe Čilipi (1746.) i kapelanije Vitaljina (1784.) do danas (iz: N. KAPETANOVIĆ – N. VEKARIĆ, »Granice konavoskih crkvenih župa«, Anali, Zavod za povijesne znanosti HAZU-a u Dubrovniku, 1995., sv. 32., str. 31)

²²⁶ »Don Ivo Bjelokosić: vjera protiv svake nade«, *Dubrave hrid*, br. 21., travanj 1999., 30.

²²⁷ Imenovanje don Vlade Puce ekonomom sjemeništa i biskupije. ABD. Fond: Sig. 2 – B.D., Spisi Ordinarijata. Broj: 295/1991. Primljeno 7. VI. 1991. Kut. 1991.

²²⁸ Dopsis Biskupskog ordinarijata Dubrovnik Biskupskoj konferenciji Jugoslavije o broju svećenika u biskupiji. ABD. Fond: Sig. 2 – B.D., Spisi Ordinarijata. Broj: 54/1991., od 6. III. 1991. Kut. 1991.

²²⁹ Intervju s biskupom dr. Želimirom Puljićem, u: *Nedjeljna Dalmacija* (Split), 15. IV. 1990., 18.

²³⁰ *Istina oslobađa – zbornik biskupa Pavla Žanića*, priredio Tomo Vukšić, Mostar, 1992., 126, 272.

²³¹ Svećenici Konavoskog dekanata 1990. Mato Bogišić, župnik Cavtata i dekan; Ivo Kordić, Marko Bošković, župnik Čilipa; Pavao Dukić, žup. pomoćnik u Čilipima; Baldo Mladošević, župnik Grude; Stjepan Jelinić, župnik Pločica; Miho Dender, župnik Vitaljine; Miho Litić, župnik Dubravke; Marko Stanić, župnik Pridvorja; Ivan Djamić, župnik Stravče. Zapisnik sa dekanatskog sastanka u Čilipima od 2. X. 1990. ABD. Fond: Sig. 2 – B.D., Spisi Ordinarijata. Broj: 55/1991. Prim. 13. III. 1991. Kut. 1991.

PRILOG II – Župnici Konavoskog dekanata u drugoj polovini XX. st.

Konavosko redovništvo

Kraj Drugoga svjetskog rata u Konavlima su dočekale tri redovničke zajednice: zajednica sestara Kćeri milosrđa u Cavtatu te dvije franjevačke zajednice u samostanima u Cavtatu i Pridvorju, koje su tu boravile još od XV. st. Premda su ranije franjevci vršili misionarsku i dušobrižničku službu, u novija vremena iz tih samostana nije vršena župnička služba, već su bili supsidijarne prirode.²³²

Još od 30-ih godina XX. st. franjevački samostan u Cavtatu bio je u zamiranju, pretvorivši se u rezidenciju – filijalu samostana Male braće u Dubrovniku. Izgrađen za petoricu redovnika, u njima od tada boravi samo po jedan redovnik-svećenik.²³³ No zato se dubrovački samostan trudio u Cavtat slati ugledne i istaknute članove svoje zajednice, poput Kvirina Orlića, istaknutoga crkvenog skladatelja i nekadašnjega provincijalnog ministra,²³⁴ Venceslava Gugića, ranijega gvardijana samostana u Kuni i Hvaru,²³⁵ Bonu Miroševića, velikog protivnika komunizma, koji je zbog toga odrobijao devet godina u Staroj Gradišci, a koji je 1987. i preminuo u Cavtatu;²³⁶ Frana Zeleniku, aktivnog misionara hrvatske dijaspore u Njemačkoj;²³⁷ Pija Pejića, ranijega gvardijana dubrovačkog samostana itd.²³⁸ Redovnici su intenzivno sudjelovali u vjerskom i javnom životu Cavtata, a samostanska crkva je bila omiljeno mjesto prakticiranja raznih oblika pučke pobožnosti.²³⁹

Poput cavtatskog i pridvorski je samostan u razdoblju između dva svjetska rata dospio pod upravu samostana u Dubrovniku.²⁴⁰ Uhićivanje i zatvaranje cijelog bratstva početkom 50-ih godina bio je početak kraja samostana. U njemu od tada uglavnom boravi po jedan redovnik, a i ti su pojedinci iskazivali veliku pasivnost. Naime, pridvorski su franjevci imali cijeli niz tradicionalnih obveza (npr. jednom mjesečno mise u Poljicu i Popovićima, pomoć svim župama pri božićnim i uskrsnim ispovijedima, božićne mise u Ljutoj, Radovčićima i Popovićima, misa na sv. Stjepana u selu Duba itd.), koje su posve prestali održavati, a što nije prošlo nezamijećeno kod Konavljana. Pomalo ogorčeno na svećenstvo, dekan 1961. izvještava biskupa *da svećenici iz pridvorskog samostana ne sudjeluju aktivno u nijednom vidu koji bi bio na korist vjernika*.²⁴¹ Pomanjkanje osjećaja pridvorskih redovnika za vjerske potrebe stanovništva nastavilo se i nakon toga. Godine 1961. franjev-

²³² *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji 1974.*, 729. i V. FORETIĆ, *nav. dj.*, 8–11.

²³³ J. VELNIĆ, *nav. dj.*, 21, 42.

²³⁴ M. BOGIŠIĆ, *Galerija mojih suvremenika*.

²³⁵ »Fra Venceslav Gugić«, *Vjesnik Franjevačke provincije sv. Jeronima u Dalmaciji i Istri*, br. 2., god. 39., 1997., 64.

²³⁶ P. BEZINA, *nav. dj.*, 210–212.

²³⁷ Zapisnik sa dekanatskog sastanka održanog u Čilipima dne 2. listopada 1990. ABD. Fond: Sig. 2 – B.D., Spisi Ordinarijata. Broj: 55/1991. Primljeno 13. III. 1991. Kut. 1991.

²³⁸ Dopis Provincijalata Franjevačke provincije Sv. Jeronima da je o. Pijo dr. Perić premješten u Cavtat. ABD. Fond: Sig. 2 – B.D., Spisi Ordinarijata. Broj: 457/1991. Primljeno: 2. VIII. 1991. Kut. 1991.

²³⁹ J. VELNIĆ, *nav. dj.*, 45–54.

²⁴⁰ »Otac Fabijan Buble«, *Vjesnik Franjevačke provincije sv. Jeronima u Dalmaciji i Istri*, br. 3–4., god. 31., lipanj 1989., 36.

²⁴¹ Izvješće dekana Konavoskog dekanata Biskupskom ordinarijatu Dubrovnik o dekanatskoj konferenciji 31. VIII. 1961. na Grudi. Broj: 17/61., od 1. IX. 1961. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Fascikl – Dekanatski i kanonski pohodi i izvještaji od g. 1960. do 1967. uklj.

ci su od vjernika Konavala zatražili novčanu pomoć za obnovu tog samostana. Vjernici su se odazvali na poziv, no, kako biskupa izvještavaju svećenici dekanata 1964., g. *nažalost na oca franjevca iz pridvorskog samostana ne možemo računati, jer on ništa ne pomaže ni u Pridvorju... Usput napominjemo da je doprinosima vjernika iz čitavih Konavala bio popravljen samostan sv. Vlaha u Pridvorju. Vjernici sela župe Stravča, Poljice, župe Pločice i još neka druga, su s pravom očekivali da će franjevac honorirati njihovu materijalnu pomoć, te priskočiti od zgrade do zgrade, ali od toga nije bilo ništa...*²⁴²

Posljednji stalni stanovnik i gvardijan samostana bio je fra Krsto Perović, koji je tu došao 1979. Kako je zbog potresa te godine život u oštećenom samostanu bio otežan, fra Krsto Perović ga je 1982. napustio i otišao u dubrovački samostan.²⁴³ Od tada u samostanu nije stalno obitavao nijedan redovnik, pa se zajednica ugasila. O objektu se ubuduće brinuo franjevac iz samostana u Cavtatu, s tim da su nedjeljom i blagdanom iz samostana u Dubrovniku znali doći redovnici i držati misu.²⁴⁴

I dok su se te dvije drevne zajednice (u)gasile, u Konavle 50-ih godina dolaze nove, ženske zajednice. U franjevačkom samostanu u Pridvorju se 1956. nastanjuju sestre franjevske od Bezgrešnog začeća trećeg reda sv. Frane s Danača u Dubrovniku, na čelu s glavaricom Hijacintom Vidović. Nakon njih, 1959. u Čilipe dolaze časne sestre služavke Malog Isusa. Za razliku od sestara u Pridvorju koje su imale na raspolaganju velik objekt samostana, zajednica u Čilipima patila je od manjka stambenog prostora. Godinama su stanovale u dijelu župne kuće, a potom u privatnoj kući jedne udovice, dok za njih nije sreden stan uz župnu kuću. No sve to ometalo ih je u formiraju planiranog samostana »Gospe Karmelske« s većim brojem sestara. Bila je to izravna posljedica poslijeratne nacionalizacije crkvenih objekata.²⁴⁵

Redovnice sve tri zajednice (Cavtat, Pridvorje, Čilipi) bile su vrlo aktivne u svom radu na župama: bavile su se katehezom, vodile crkveno pjevanje, vodile brigu oko crkava, njegovale starije i bolesne, čuvala djecu, izrađivale ručne radove, bavile se vrtlarstvom i sl. Zahvaljujući iskazanomu maru dobro su se uklopile u novu sredinu i surađivale sa stanovništvom, vrlo pozitivno djelujući na vjerski život Konavala, a nisu imale ni financijskih problema. Tako biskupov izaslanik di Capurso izvještava da su redovnice *u materijalnom pogledu prilično osigurane, jer imaju dovoljno rada u kućnoj radinosti... a i dobročinitelja, pa tako ne oskudijevaju s onim što im je potrebno.*²⁴⁶ Tim se zajednicama 1973. pridružila još jedna – sestre služavke Malog Isusa, koje su došle u župu Gruda 1973.

²⁴² Izvješće dekana Konavoskog dekanata Biskupskom ordinarijatu o sastanku svećenstva dekanata 14. XI. 1964. u Cavtatu. Broj: 33/64., od 16. XI. 1964. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Fascikl – Dekanatski i kanonski pohodi i izvještaji od g. 1960. do 1967. uključno.

²⁴³ »O. Krsto Perović«, *Vjesnik Franjevačke provincije sv. Jeronima u Dalmaciji i Istri*, br. 6., god. 33., Božić 1991., 28.

²⁴⁴ »Korištenje velikih samostanskih prostora«, *Vjesnik Franjevačke provincije sv. Jeronima u Dalmaciji i Istri*, br. 3., god. 36., 1994., 21.

²⁴⁵ Izvještaj Karla di Capursa Biskupskom ordinarijatu Dubrovnik o pohodu župama Konavoskog dekanata od 15. V. 1961. i Izvješće dekana Konavoskog dekanata o pohodu župama kroz 1964. god. Broj: 4/65. od 26. I. 1965. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Fascikl – Dekanatski i kanonski pohodi i izvještaji od g. 1960. do 1967. uklj.

²⁴⁶ *Isto.*

i tu ostale do 1984. godine.²⁴⁷ Tako su redovnice preuzele na sebe znatan dio nekadašnjih aktivnosti franjevaca u Konavlima.

Potres 1979. – obnova i izgradnja sakralnih objekata

U svim, pa i najsiromašnijim konavoskim župama, vjernici su u poratnim desetljećima dosta polagali na održavanje sakralne baštine: crkava, kapelica i samostana. Iz izvješća iz 50-ih i 60-ih godina vidi se da je većina objekata, uz manje probleme (vlaga, poneki loš otvor, prokišnjavaње dijelova krova i sl.) u dobrom stanju te da se redovito obnavljaju. Kao najproblematičnije se navode crkve sv. Jurja u Stravči, sv. Lazara u Pločicama i kapela Male Gospe u Dunavama, no i one su bile uporabljive za liturgiju. U nešto lošijem stanju bio je dio župnih dvora.²⁴⁸ Za crkve je kontinuirano nabavljan novi inventar, a pravodobno je izvršena i elektrifikacija glavnine objekata.²⁴⁹ Bilo je i izgradnje novih, manjih sakralnih objekata: kapele sv. Antuna u Butkovini krajem 50-ih godina, kapele u Tušićima 1979. i sl.²⁵⁰

Dana 15. travnja 1979. južni je Jadran pogodio potres jačine 9 stupnjeva po Mercaliju. Epicentar nije bio na jednome mjestu, već na cijelom potezu od Herceg Novog do granice s Albanijom. Poginula je 101 osoba, a ozlijeđenih je bilo više od 1000. U općini Dubrovnik taj je potres bio jačine 8 stupnjeva. Iste godine, 24. svibnja, uslijedio je još jedan potres, jačine 6 stupnjeva po Mercaliju. Poginulih nije bilo, no zato su nastale velike materijalne štete, najviše na kulturnim spomenicima općine Dubrovnik. Od ukupno 1376 registriranih, oštećen je čak 1071 spomenik kulture visoke i najviše kategorije. Najveće su štete nastale u konavoskim naseljima Gornje Bande, gdje je stradao veći broj stambenih, javnih i infrastrukturnih objekata, uključujući i Knežev dvor u Pridvorju.²⁵¹ No ipak su kod spomenika kulture najveće štete nastale na sakralnim objektima: kapelice sv. Vida u Vodovađi i sv. Ivana Krstitelja u Ljutoj te crkva Male Gospe u Dunavama posve su uništene, župna crkva sv. Nikole i župni dvor u Dubravci te franjevački samostan i crkva u Pridvorju teško su oštećeni kao i niz kapelica po drugim selima. Stradale su i župne crkve sv. Spasa u Vitaljini, sv. Srđa i Baha u Pridvorju, sv. Nikole u Čilipima. U Cavtatu je od spomeničke baštine stradao franjevački samostan – crkva, klaustar te posebice zvonik,

²⁴⁷ *Šematizam Biskupije dubrovačke*, Dubrovnik, 2006.

²⁴⁸ Izvješće dekana Konavoskog dekanata o pohodu župama u listopadu 1955. Broj: 30/55. od 27. X. 1955. Izvještaj Karla di Capursa Biskupskom ordinarijatu Dubrovnik o pohodu župama Konavoskog dekanata i podijeljenom sakramentu sv. Krizme djeci istih župa od 15. V. 1961. i Izvješće dekana Konavoskog dekanata o pohodu župama kroz 1964. god. Broj: 4/65. od 26. I. 1965. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Fascikl – Dekanatski i kanonski pohodi i izvještaji od g. 1960. do 1967. uklj.

²⁴⁹ »Premještaj župnika Stravče«, *Antena*, 1. svibnja 1978., 11; »Promjene u dekanatu – Pridvorje«, *Antena*, 1. studenoga 1978., 9; »Radovi u crkvi Gospe od Snijega«, *Antena*, 1. siječnja 1979., 10; »Popravlak kapele Bl. Gospe od Loreta u Cavtatu«, *Antena*, br. 48., 1. ožujka 1981., 18; »Električna rasvjeta u sv. Jurju«, *Antena*, br. 67., 1. svibnja 1984., 11; »Popravlak kapele sv. Trojstva u Pridvorju«, *Antena*, br. 76., 1. studenoga 1985., 9.

²⁵⁰ Izvještaj Karla di Capursa Biskupskom ordinarijatu Dbk o pohodu župama Konavoskog dekana od 15. V. 1961. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Fascikl – Dekanatski i kanonski pohodi i izvještaji od g. 1960. do 1967. i »Nova kapela u selu Tušići župe Gruda«, *Antena*, 1. svibnja 1979., 11.

²⁵¹ »Potresi«, *Kult*, Pridvorje, br. 1., ožujak 2006., 35; Prijedlog IV Sabora SR Hrvatske i Nacrt zakona o proglašenju Dubrovnika ugroženom spomeničkom cjelinom i osiguranje uvjeta i sredstava za njegovu obnovu, *Delegatski Vjesnik*, Zagreb, br. 300., 18. IV. 1985. Prilog 5. i V. FORETIĆ, *nav. dj.*, 21.

kojem je zaprijetila opasnost od rušenja, zatim mauzolej obitelji Račić Ivana Meštrovića te samostan časnih sestara.²⁵² Toliko broj stradalih objekata postao je velik izazov konavoskom svećenstvu i vjernicima, od kojih su mnogi postali beskućnici ili su živjeli u teškim uvjetima. Zahvaljujući pomoći katolika iz drugih krajeva Jugoslavija ali i iz inozemstva (posebice Švicarske i Njemačke) te zalaganjem župnika i vjernika dekanata tijekom idućeg desetljeća uspjelo se izgraditi i sanirati najveći dio uništenih i oštećenih objekata.²⁵³ Posebice se istaknuo don Ivan Vlašić, župnik Dubravke, koji je uz velike žrtve i osobna pregaranja posve obnovio crkvu i zvonik sv. Nikole te izgradio uništenu crkvu Male Gospe u Dunavama. Uspio je obnoviti župnu kuću i izgraditi dva dodatna krila. Don Vojislav Vlašić, župnik Pločica, na mjestu srušene kapele izgradio je puno reprezentativniju kapelu sv. Vida u Vodovači, koja je posvećena 7. listopada 1984.²⁵⁴ Posljednja od uništenih objekata izgrađena je grobna kapelica sv. Ivana Krstitelja u Ljutoj; posvetio ju je 2. rujna 1990. novi dubrovački biskup Želimir Puljić.²⁵⁵ U Cavtatu je sanaciju najteže stradalog objekta – zvonika franjevačkog samostana preuzeo Zavod za obnovu iz Dubrovnika. Radovi su trajali do listopada 1988. Nakon toga je uz pomoć župljana Cavtata izvršena djelomična sanacija i adaptacija unutrašnjosti samostana.²⁵⁶

Uz te veće zahvate, manji su popravci trajali i dalje, a prekinuo ih je Domovinski rat, koji je nanio nova teška stradanja Konavoskom dekanatu.

Osim obnove postojećih objekata, krajem 80-ih godina don Mato Bogišić je zbog ubrzanog rasta broja vjernika u župi Cavtat otpočeo s pripremama za izgradnju pastoralnog centra na Zvekovici. Trebao je to biti prvi veći sakralni objekt izgrađen u Konavlima poslije Drugoga svjetskog rata. No rat je omeo njegovu izgradnju.²⁵⁷

Zaključak

U svojoj višestoljetnoj povijesti katolici Konavala nisu se susreli s tako snažnim iskušenjem svoje kršćanske vjere kao što je bila komunistička ateizacija. Izuzetno rezistentno konavosko seosko društvo i tamošnja crkvena organizacija uspješno su se oduprli pritiscima i nasilju, koji su pratili ateističku kampanju. I premda su vjerska homogenost kraja

²⁵² Procjena štete od potresa na crkvi sv. Nikole i župnoj kući u Dubravci od 30. VII. 1979.; Izvještaj župnog ureda Pločice Biskupskom ordinarijatu Dubrovnik. Broj: 43/81., od 28. X. 1981.; Predračun župnog ureda Vitaljina Odboru za postradale od potresa Biskupskog ordinarijata Dubrovnik. Broj: 61/82., od 30. VIII. 1982.; Predračun za nužne popravke objekata u Pridvorju poduzeća »Građevinar«, od 20. IX. 1982.; Dopis župnog ureda Čilipi Biskupskom ordinarijatu Dubrovnik. Br: 63/1980., od 28. VIII. 1980.; Dopis Franjevačkog samostana Cavtat Biskupskom ordinarijatu Dubrovnik od 26. IV. 1979.; Dopis samostana »Kćeri Milosrđa« Cavtat Biskupskom ordinarijatu Dubrovnik. Broj: 25/80., od 3. IX. 1980. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D.; Spisi Ordinarijata. Registrator – Potres 1979. i »Potres«, *Antena*, 1. svibnja 1979., 6; »Proslava Svetog Križa u Pridvorju«, *Antena*, 1. XI. 1979., 4.

²⁵³ Popisi donacija za obnovu od potresa stradalih objekata u Dubrovačkoj biskupiji. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Registrator – Potres 1979.

²⁵⁴ »Promjene u dekanatu« i »Slavlje u župi Pločice«, *Antena*, br. 70., 1. XI. 1984., 8–9, 17.

²⁵⁵ »Svečanost u selu Ljuta župe Pridvorje, 2. IX. 1990.«, *Antena*, br. 106., 1. XI. 1990., 17.

²⁵⁶ »Obnova samostana i samostanskog zvonika u Cavtatu«, *Vjesnik Franjevačke provincije sv. Jeronima u Dalmaciji i Istri*, br. 3–4., god. 31., lipanj 1989., 13.

²⁵⁷ Prijedlog župnog ureda Cavtat Biskupskom ordinarijatu Dubrovnik o kupovini terena na Zvekovici za budući pastoralni centar. ABD. Fond: Sig. 2 – B. D., Spisi Ordinarijata. Broj: 108/90. Prilježeno 28. II. 1990. Kut. 1990.

i praktični vjerski život uglavnom očuvani, era komunizma ipak je ostavila posljedice. Desetljeća življena u svijetu materijalističkog ateizma utjecala su na promjenu svjetonazora konavoskih katolika, čemu se Crkva, potiskivana na marginu društva i prisiljavana da glavninu napora usmjeri prema borbi za preživljavanje, a ne prema pastorizaciji vjernika, nije mogla odgovarajuće oduprijeti.

Summary

DEANERY OF KONAVLE IN THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY

During the period of the second (communistic) Yugoslavia traditionally strong and socially deeply rooted Catholic Church in the region of Konavle (near Dubrovnik) faced a forced political atheism. In spite of proscriptions of priests, clergy and believers, and despite of material losses and decrease of social influence, Church in Konavle never was diminished. Moreover, during the years immediately after the World War II in some ways Church became meaning of resistance towards imposition of communist social order. Consequently, at the end of communist era 90 % of Konavle population were declared Catholics, and Church flourished in this community. However, one can notice consequences of communist regime because some forms of popular piety and devotion faded away.

KEY WORDS: *Deanery of Konavle, Bishopric of Dubrovnik, communism, atheism.*

PRILOG I. – Vjerski sastav stanovništva Konavala 1991. god.

Naselje	Ukupno	Rimokatolici	Postotak	Ostali	Postotak
ŽUPA CAVTAT - SV. NIKOLA					
Cavat	1930	1493	77,4	437	22,6
Zvekovica	519	411	79,2	108	20,8
Župa ukupno	2449	1904	77,7	545	22,3
ŽUPA ČILUPI - SV. NIKOLA					
Čilipi	867	815	94	52	6
Gabrili	190	184	97	6	3
Komaji	329	317	96,4	12	3,6
Moćići	367	357	97,3	10	2,7
Uskoplje	128	127	99,2	1	0,8
Župa ukupno	1881	1800	95,7	81	4,3
ŽUPA GRUDA – SV. TROJSTVO					
Gruda	892	814	91,2	78	8,8
Popovići	296	275	93	21	7
Radovčići	243	239	98,3	4	1,7
Zastolje	142	140	98,6	2	1,4
Župa ukupno	1573	1468	93,3	105	6,7
ŽUPA PLOČICE – SV. LAZAR (od 2000. g. GOSPA KARMELSKA)					
Pločice	119	116	97,5	3	2,5
Mikulčići	116	114	98,3	2	1,7
Palje Brdo	159	155	97,5	4	2,5
Poljice	90	88	97,8	2	2,2
Molunat	199	192	96,5	7	3,5
Vodovača	226	222	98,2	4	1,8
Đurinići	166	153	92,2	13	7,8
Župa ukupno	1075	1040	96,7	35	3,3
ŽUPA VITALJINA – SV. SPAS					
Vitaljina	300	283	94,3	17	5,7

ŽUPA PRIDVORJE - SV. SRĐ I BAH						
Pridvorje	266	245	92,1	21	7,9	
Drvenik	77	76	98,7	1	1,3	
Ljuta	214	208	97,2	6	2,8	
Lovorno	213	211	99	2	1	
Mihanići	157	153	97,5	4	2,5	
Kuna	46	44	95,7	2	4,3	
Župa ukupno	973	937	96,3	36	3,7	
ŽUPA DUBRAVKA - SV. NIKOLA						
Dubravka	313	308	98,4	5	1,6	
Dunave	231	225	97,4	6	2,6	
Župa ukupno	544	533	98	11	2	
ŽUPA STRAVČA – SV. ĐURAD						
Stravča	71	71	100	-	-	
Brotnice	34	34	100	-	-	
Duba	100	100	100	-	-	
Isenice	38	35	92	3	8	
Šilješci	36	36	100	-	-	
Župa ukupno	279	276	99	3	1	
KONAVOSKI DEKANAT						
Ukupno	9074	8241	90,8	833	9,2	

Izvor: Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880-1991. po naseljima, Državni zavod za statistiku RH, Zagreb 1998., 771-828.

PRILOG II. – Župnici Konavoskog dekanata u drugoj polovini XX st.

Župa	Župnici	
Cavtat	Ivo Dagonig 1921-1955	Mato Bogišić 1955-1993
Čilipi	Luka Antunović 1928-1960	Ivo Kordić 1960-1991
Gruda	Niko Kusalić 1940-1941 Ivo Grbić 1941-1942	Marko Herendija 1942-1943 Ivo Jelinović 1943-1944
Pločice	Ivo Grbić 1923-1941 Mato Bogišić 1941-1955 Kruno Silov 1955-1957	Ivo Bjelokosić 1957-1960 Martin Sentić 1960-1962 --- Mijo Filipović 1964-1968 Mirko Maslač 1968-1976 Vojislav Vlašić 1976-1984
Vitaljina	Ante Salacan 1940-1941 Mato Bogišić 1941-1954 Kruno Silov 1954-1959	Martin Sentić 1959-1964 Mijo Filipović 1964-1965 Martin Sentić 1965-1968
Pridvorje	Ivo Kordić 1940-1963 Baldo Mladošević 1963-1965	Ivo Đanović 1965-1978 Stjepan Vlašić
Dubravka	Miho Lajoš 1940-1941 Marko Herendija 1941-1953	Marko Stanić 1984-1996 1978-1984
Stravča	Ante Gagulić 1940-1941 Marko Bošković 1941-1942 Ivo Kordić, ex Prid. 1942-1957	Danko Gatić, ex Gruda 1953-1956 Baldo Mladošević 1956-1966 --- Nikola Mioč 1966-1968 Ivan Vlašić 1968-1984 --- Miho Litić 1984-1991
		Marko Bošković 1960-1965 Stjepan Kordić 1965-1966 Mirko Maslač 1966-1968 Frano Markić 1968-1973 Josip Krstanović 1973-1978 Ivan Đamić 1978-1994

Izvor: *Šemmatizam Biskupije Dubrovačke*, Dubrovnik 2006., izdavač Biskupija Dubrovnik – Biskupski ordinarijat Dubrovnik, priredio i uredio Ivan Šimić.